

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Diplomová práce

Dějinný vývoj liturgického prostoru a jeho odraz v architektuře kláštera Břevnov

Vedoucí práce: Mgr. Ing. Zdeněk Demel

Autor práce: Petra Kohoutová
Studijní obor: Učitelství náboženství a etiky
Ročník: pátý

2007

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

10. prosince 2007

Děkuji vedoucímu diplomové práce Mgr. Ing. Zdeňkovi Demelovi
za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

Obsah

Úvod	5
1. Historický vývoj liturgického prostoru	6
1.1. Liturgický prostor po milánském ediktu.....	8
1.2. Vliv Byzance.....	14
1.3. Předrománské období	15
1.3.1. Předrománské stavby na českém území a Velké Moravě.....	17
1.4. Románský sloh.....	20
1.5. Gotika.....	25
1.5.1. Gotická katedrála	31
1.5.2. Gotika v českých zemích.....	28
1.6. Renesance.....	34
1.6.1. Renesance v Čechách.....	36
1.7. Baroko.....	38
1.7.1. Barokní architektura v Čechách.....	39
1.7.1.1. Rané baroko.....	39
1.7.1.2. Vrcholné baroko.....	41
1.7.1.3. Pozdní baroko.....	42
1.7.2. Historismus a barokní gotika.....	44
1.8. Architektura 18. a 19. století.....	47
1.8.1. Klasicismus.....	47
1.8.2. Romantismus a historizující slohy.....	49
1.9. Stavby 20. století.....	51
1.10. Liturgický prostor po II. vatikánském koncilu.....	52
2. Architektonický vývoj kláštera v Břevnově.....	57
2.1. Historie kláštera.....	38
2.2. Nejstarší stavební podoba kláštera.....	40
2.3. Románský a gotický Břevnov.....	41
2.3.1. Krypta.....	42
2.3.2. Románský kostel a konvent.....	43
2.4. Podoba kláštera po husitských válkách.....	45
2.4.1. Projekt P. I. Bayera na přestavbu kláštera.....	46
2.5. Vrcholné baroko	48
2.5.1. Dientzenhoferové.....	48
2.5.2. Kostel sv. Markéty.....	51
2.5.2.1. Změny v chrámu sv. Markéty po II. vatikánském koncilu.....	77
Závěr	79
Seznam literatury	81
Seznam vyobrazení	85

Úvod

Každá doba si formuje sakrální stavby podle své představy a v každé době se stavební dílo chápe jinak. I křesťané používali pro kostely mnohé architektonické styly. V prvních dvou staletích ale žádné zvláštní sakrální stavby neměli. Na počátku to byl pouze dům – místo setkání.

V Novém zákoně nejsou místa setkávání křesťanů nazývána chrámem. Pro křesťany se stává chrámem sám Ježíš (J 2,19-22). I ve Starém zákoně v době Šalamounově se boží přítomnost váže na chrám – budovu, v Novém zákoně je to ale společenství. „*Neboť kde jsou dva nebo tři shromážděni ve jménu mém, tam jsem já uprostřed nich.*“ (Mt 18,20). Bůh už nepřebývá v chrámech, ale ve společenství. Když se věřící shromáždí na jednom místě, tvoří ‚živé kameny‘, z nichž se staví ‚duchovní chrám‘ (1 P 2,4-5).

Liturgie není věcí jednotlivce. A protože s Bohem se člověk setkává ve společenství, církve potřebuje určité místo, kde je možné shromáždění uskutečnit.

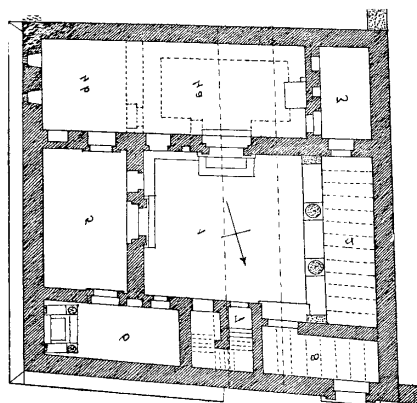
Tato práce se zabývá vývojem liturgického prostoru od dob prvních křesťanů až do současnosti. Má dvě hlavní části. Záměrem první části je předložit souvislý historický vývoj liturgického prostoru a analýzu jednotlivých slohů sakrální architektury. U každého z architektonických slohů se uvádí základní charakteristika včetně několika příkladů typických staveb. V poslední kapitole této části je stručně shrnutí změn, které se dotkly liturgického prostoru po II. vatikánském koncilu.

Druhá část je věnována Břevnovskému klášteru jako jednomu z významných míst české historie, který poslouží jako příklad vývoje sakrální architektury v českých zemích. Cílem zde není jen popsat samotnou architekturu, ale i uvést historické souvislosti, které ovlivňovaly rozkvět nebo naopak úpadek kláštera v různých historických obdobích, a tedy i uplatnění jednotlivých architektonických slohů. Dále i připomenout významné osobnosti, které se zasloužily o vznik a rozvoj této významné stavby. V závěru pojednání o Břevnovském klášteře je popsána změna barokního interiéru chrámu sv. Markéty po II. vatikánském koncilu.

1. Historický vývoj liturgického prostoru

V době, kdy křesťanství vzniká, stát a náboženství spolu úzce souvisí. Vyvíjelo se v časech, kdy obsahem ostatních náboženství nebylo nic jiného než oddanost císařskému trůnu. V každém městě stály chrámy se sochami bohů a zbožštělých císařů. Křesťan se nemohl podílet na veřejném životě. I přesto křesťanské obce vzkvátaly a postupně se k nim přidávaly bohatší a vzdělanější vrstvy. Chudoba a zároveň i opatrnost nedovolily budovat zvláštní stavby. Ke shromážděním využívali křesťané privátní domy. Byly to především domy jednotlivých členů církevního společenství. Většinou došlo pouze k menším stavebním úpravám. Byly strženy některé zdi, aby se získal větší prostor. Až na jednu výjimku se takovéto nejstarší kostely nepodařilo objevit. Mnoho z nich bylo zničeno během Diokleciánova pronásledování a ostatní byly později přestavěny na výstavnější chrámy.¹

Touto výjimkou je křesťanský dům v Dura Europos z počátku 3. století, objevený v 1. polovině 20. století. Dura Europos bylo malé, opevněné město na

Obr.1: Dura Europos - půdorys

Eufratu. Když Římané byli obklíčeni Parthy, zbudovali z obavy, že hradby budou podkopány, vysoký násep z hlíny. To překrylo řadu domů a mimo jiné i tuto křesťanskou svatyni - původně obytný dům, který byl přebudován na kostel. V domě se čtvercovým nádvořím byla objevena místnost s vyvýšeným pódium, pravděpodobně jídelna, která se také používala jako shromaždiště. A dále místnost, která se využívala jako baptisterium. V podlaze baptisteria byla

¹ Srov. LASSUS, J. *Raně křesťanské a byzantské umění*, str. 10-11.

nádržka s přístřeškem a na stěnách malby. Kněz zřejmě bydlel v prvním patře. Křesťanské domy se neodlišovaly od okolních. Protože obytné domy bývaly různého typu, neměly ani křesťanské domy jednotný charakter.²

Pro uspořádání křesťanského domu sloužila za vzor synagoga. Synagoga byla i později brána jako vzor pro křesťanské sakrální stavby, protože na rozdíl od pohanských staveb byla především místem shromáždění a společenství, kde se věřící setkávali ke společné modlitbě.

Termín synagoga pochází z řečtiny a označuje shromáždění, místo setkání.³ Proto se začaly takto nazývat místa židovských bohoslužeb, později i samotné budovy. V Písmu se takto označuje shromáždění obyvatel z určité lokality k bohoslužbě nebo jiné běžné činnosti. (srov. L 21,12). V prvním století našeho letopočtu existovaly synagogy všude, kde žili Židé. V Antiochii (Sk 13,14), na Kypru (Sk 13,2), v Beroi (Sk 17,10).⁴

Na rozdíl od chrámu v synagoze nebyl oltář a nekonaly se oběti. Ty nahradily modlitby a čtení tóry. Synagoga měla více účelů. Kromě bohoslužeb sloužila ke vzdělání a řízení života společenství. Budovy synagog se pravděpodobně budovaly podle modelu jeruzalémského chrámu. Interiér byl rozdělen sloupovím na tři lodě. Čelem ke vchodu stávala přenosná schrána, v níž byly uchovány svitky Zákona a Proroků. Synagogy byly orientované směrem k Jeruzalému: „*Když se Daniel dověděl, že byl podepsán přípis, vešel do svého domu, kde měl v horní pokoji otevřená okna směrem k Jeruzalému. Třikrát za den klekal na kolena, modlil se a vzdával čest svému Bohu, jako to činíval dříve.*“ (Da 6,11).⁵

Pobožnosti křesťanů se naprosto lišily od pohanských. Při křesťanských bohoslužbách se především neobětovalo. Pohanské oběti, kterými pohané chtěli na božstvo působit, považovali křesťané za blud. Tím by Boha snižovali na služebníka lidských potřeb. I oběti, které dodržoval Izrael, přestaly.

² Srov. ADAM, A. *Wo sich Gottes volk versammelt*, str. 15-16.

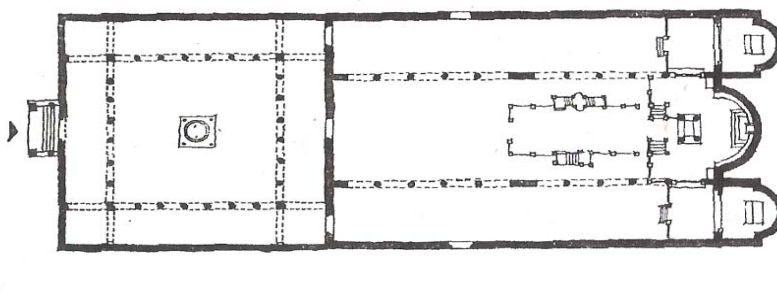
³ Srov. FOUILLOUX, D. *Slovník biblické kultury*, str. 221.

⁴ Srov. DOUGLAS, J.D. *Nový biblický slovník*, str. 990.

⁵ Tamtéž, str. 991.

1.1. Liturgický prostor po milánském ediktu

V roce 313 císař Konstantin vydal milánský edikt a tím povolil svobodné vyznávání křesťanského náboženství v římské říši. Ustalo tak předchozí pronásledování, navíc byly zrušeny protikřesťanské výnosy a navrácen zabavený majetek.⁶ Pronásledovaná církev nyní získala mnoho výsad. Křesťanské duchovenstvo bylo osvobozeno od daní, biskupové měli zvláštní pravomoci na soudech, křesťanské sbory mohly uzavírat smlouvy.⁷ Do řad církve přicházejí noví členové a tím je potřeba nalézt nové a větší prostory, kde by se všichni mohli scházet a slavit společně liturgii.

Obr.2: starokřesťanská bazilika - půdorys

Nová architektura se objevila záhy po roce 313 a navázala přímo na architekturu Říma, což bylo dáno rychlou změnou postavení církve ve společnosti. Křesťané se sice podíleli na dalším vývoji této architektury, ovšem dali jí i úplně jiný obsah a význam.⁸

Právě římské baziliky se nejvíce hodily pro tento účel. Bazilika je slovo řeckého původu (basileus = král) a původně se tímto slovem nazýval královský palác nebo královský sál.⁹

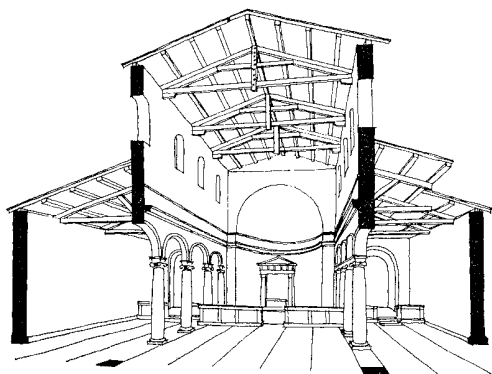
⁶ Srov. PEČÍRKA, J. *Dějiny pravěku a starověku II.*, str. 867.

⁷ Srov. ŠOLTÉSZ, Š. *Dějiny křesťanské církve*, str. 34-35.

⁸ Srov. MACDONALD, W. *Early Christian and Byzantine architecture*, str. 12-13.

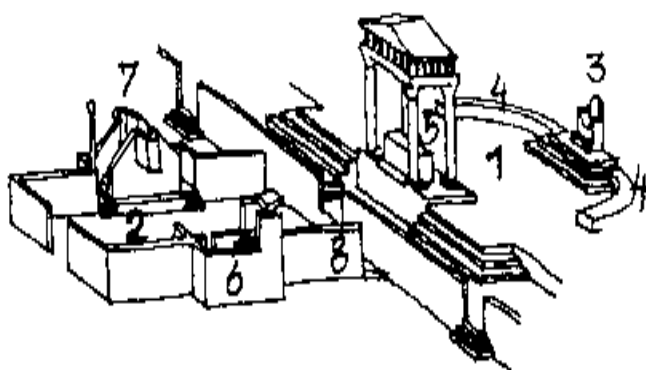
⁹ Srov. ADAM, A. *Liturgika*, str. 408.

Později byly stavěny a používány jako soudní haly, audienční síně, tržnice. Byly to podélné, pravoúhlé stavby, rozdělené řadami sloupů na několik lodí. Hlavní loď ve středu byla vyšší a širší a byla osvětlena okny v horní části. Toto osvětlení je pro baziliky typické.¹⁰

Obr.3: Bazilika – příčný řez

Právě v bazilikách vznikla křížová klenba, která umožňovala zastropit větší prostor.¹¹ Před bazilikou bylo nádvoří – atrium neboli rajský dvůr, v jehož středu

Obr.4 Prostorové uspořádání v starokřesťanské bazilice

- 1 – apside
- 2 – solea
- 3 – katedra biskupa
- 4 – místo pro kněze
- 5 – oltář
- 6, 7 – ambony
- 8 - cancelli

se nacházela kašna a po obvodu arkádové ochozy. Z něj se vstupovalo do předsíně baziliky – nartexu. Do bočních lodí muži a ženy vstupovali odděleně. Mužům byla určena pravá boční loď – senatoreum, ženám levá – matroneum. Dále už byla hlavní loď, která byla zakončena půlkruhovým obloukem – tzv. triumfálním obloukem, který odděloval hlavní loď od kněžiště.¹² Apsida většinou směřovala na východ, aby mše byla celebrována tváří k východu. Východ slunce byl chápán

¹⁰ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – svědectví dob*, str. 115

¹¹ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 130

¹² Srov. CHODURA, R. *Malý slovník pojmů sakrální architektury*, str. 55

jako symbol vzkříšení Spasitele a jeho druhého příchodu. Tam byl i umístěn stolec pro biskupa a sedadla pro kněze. Na tomto místě stávaly ambony pro čtení evangelia a epištol.

Místem hlásání bylo při raněkřesťanské bohoslužbě sedadlo předsedajícího. Bohoslužby se konaly po domech a řečníkovi bylo z jeho místa rozumět. Při zvětšování bohoslužebného prostoru byl biskup vzdálen od posluchačů, proto se od 4. století začalo používat pódium pro lektora a kazatele, tedy ambon.¹³

Uprostřed kněžiště se nacházel oltář. Oltář měl podobu stolu, který se podle okolností přenášel. Pevné kamenné oltáře se začínají vedle dřevěných používat už ve 4. století, a to pro symbolické přirovnání ke Kristu jako skále (1 K 10,4). Deska oltáře měla rozměr kolem jednoho čtverečního metru, protože na ní byl položen jen chléb, víno, Písmo a liturgický text.¹⁴

Postupně se měnilo i umístění oltáře. Ze středu kněžiště se posunul až na stěnu apsidy. Tak v pozdější době vznikly oltáře s nadstavbou obrazů a soch.¹⁵

Pod oltářem se někdy zbudoval větší prostor, aby byl umožněn přístup k uloženým ostatkům světce. Z tohoto prostoru se později vyvinula krypta. V hlavní lodi bylo určeno i místo pro zpěváky – solea, oddělené zábradlím – cancelli. Dále nad bočními loděmi v patře bývaly ochozy.

V roce 320 zbudoval císař Konstantin Veliký baziliku sv. Petra v blízkosti Neronova cirku, kde byl sv. Petr podle tradice umučen. Bazilika měla 5 lodí, jednu příčnou loď a ukončena byla apsidou. Před vstupem bylo atrium s kolonádou.¹⁶

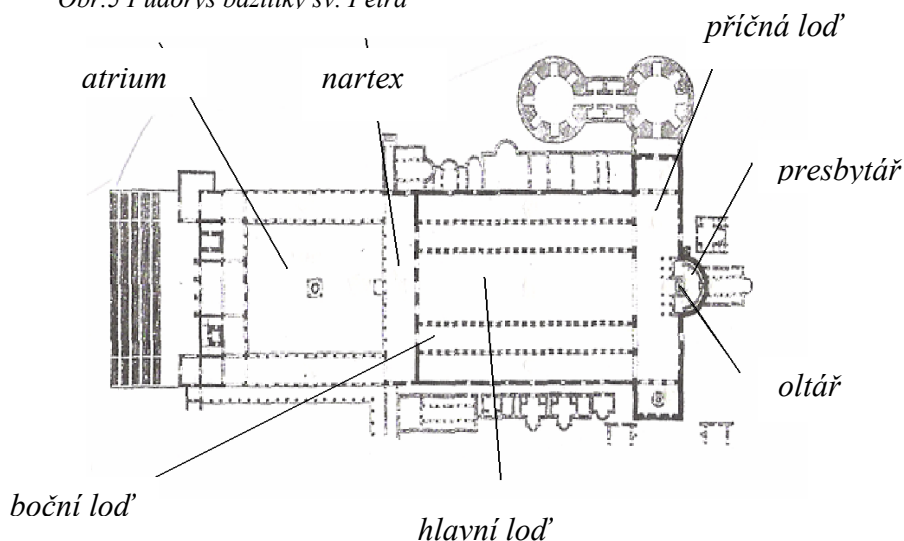
¹³ Srov. RICHTER, K. *Liturgie a život*, str. 269-270.

¹⁴ Tamtéž, str. 265-266.

¹⁵ Srov. ČERNOUŠEK, T. *Liturgický prostor*, str. 36.

¹⁶ Srov. CLEMENS, J. *Stavební slohy ve světové architektuře*, str. 58.

Obr.5 Půdorys baziliky sv. Petra

V 5. století se při bazilikách začínají objevovat věže. Z počátku nebyly spojeny s chrámem, stavěly se volně vedle baziliky, především u západního průčelí kostela. Větší chrámy mají věže dvě i tři. Součástí chrámů se staly obecně se zavedením zvonů za papeže Řehoře Velikého (590-604). Některé baziliky měly na západní straně samostatnou a často mohutnou stavbu s věžemi nazývanou westwerk. Tyto stavby bývaly i větší než vlastní kostel a samostatně zasvěcené.¹⁷

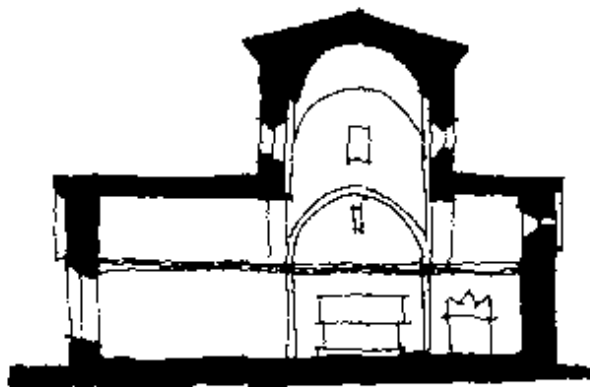
Obr.6 Bazilika s westwerkem v Centule

V západním průčelí se nacházel portál, většinou bohatě zdobený, což připomínalo posvátnost prostoru. Portálu se vždy věnovala zvláštní pozornost. „Ve vchodu do chrámu se viděla symbolická porta coeli (nebeská brána), která vede do nebeského Jeruzaléma.“¹⁸

¹⁷ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 189.

¹⁸ ADAM, A. *Liturgika*, str. 419.

Další typem křesťanských staveb jsou svatyně zbudované k oslavě mučedníků. Uctívání mučedníků existovalo před Milánským ediktem. Po roce 313 se téměř každý kostel pyšnil svými mučedníky. Byl sestaven liturgický kalendář i vzhledem k tomu, že počet obětí pronásledování křesťanů byl konečný. Církev jim dále začala

Obr.7 Mauzoleum v Ravenně – podélný řez

stavět samostatné chrámy. Z pouhého náhrobku se postupně vyvinula samostatná stavba – mauzoleum a svatyně. Jednalo se o stavby s centrální dispozicí.¹⁹

Dále se stavěly baziliky nad katakombami, kde byli mučedníci pohřbeni. Tyto stavby neměly jednotný charakter. Bývaly většinou klenuté a někdy i patrové – místnost v patře sloužila jako shromaždiště, vlastní hrobka mučedníka byla v přízemí. Protože se mše svatá sloužila v martyriích a zároveň kult mučedníků pronikl i do kostelů, zaniká postupně rozdíl mezi nimi.

Například bazilika San Lorenzo fuori le Mura v Římě, kterou dal postavit císař Konstantin, se nachází nad hrobem sv. Vavřince, umučeného v Římě v roce 258. Bazilika byla několikrát přestavěna, současná podoba pochází především ze 13. století.²⁰

Typem stavby s centrální dispozicí jsou baptisteria. Tyto speciální budovy vznikaly hlavně v městech a byly odvozeny od římských lázní.²¹ Křesťané rádi křtili při tekoucí vodě a právě v městech to nebylo většinou možné. V těchto dobách se křtilo ponořením do bazénu.²² Ústředním bodem stavby musel být tedy

¹⁹ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 147.

²⁰ Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/Basilica_di_San_Lorenzo_fuori_le_Mura

²¹ Srov. POKORNÝ, L. *Dvě liturgická pojednání*, str. 15.

²² Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 335.

bazén - piscina²³, kde se odehrával obřad, a právě takovému uspořádání nejlépe vyhovovaly stavby s centrálním půdorysem. Kolem bazénu byl menší prostor pro věřící. Další prostor pro kněze a kmotry byl v ochozu - mezi hlavní zdí a sloupovím.

Obr. 8 Baptistérium sv. Jana Křtitele ve Florencii

Baptisterium San Giovanni ve Florencii je zasvěcené sv. Janu Křtiteli. Základy této stavby pocházejí již ze 4. století. Její dnešní podoba - osmiboká centrální stavba v románském toskánském stylu pochází z 11. - 12. století. Současná vnitřní výzdoba je především z 15. století. V baptisteriu se v prvním patře se nachází matroneo - ochoz vyhrazený ženám.²⁴

Největší stavbou tohoto druhu v Itálii je baptisterium sv. Jana Křtitele v Pise. Pochází ovšem z pozdější doby, z poloviny 12. století. Kolem obvodu měří 107 metrů.²⁵

Obr.9 Baptistérium v Pise

V baptisteriích se neodehrával pouze křest, ale i vyučování katechumenů, přípravné obřady a slavení předkřestní liturgie. To vše v podélné předsíni před baptisteriem. Katechumeni se nemohli účastnit eucharistické bohoslužby.²⁶

²³ Srov. ŠIDLOVSKÝ, E. G. *Svět liturgie*, str.10.

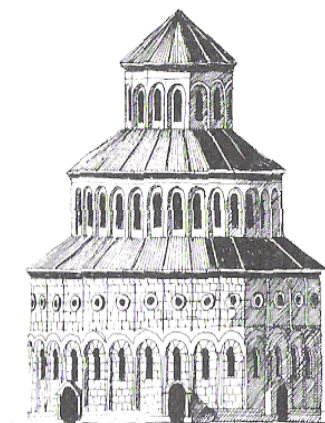
²⁴ Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/Battistero_di_San_Giovanni

²⁵ Dostupné na: http://en.wikipedia.org/wiki/Piazza_dei_Miracoli

²⁶ Srov. DOSTÁLEK, J. *Liturgický sloh*, str. 71.

1.2. Vliv Byzance

Architektura a kultura východní části římské říše se dost lišila od západní. Hlavním typem stavby zde nebyla podélná bazilika. Na Východě převládaly stavby s centrální dispozicí a typickým prvkem těchto staveb byla kupole. Většina kostelů zde měla půdorys čtverce. Ten byl vepsaným křížem rozdělen na devět polí, z nichž to největší bylo zaklenuto kopulí. Postupně se kopule zvyšují, protože se pod ně přidává tambur – svislá válcová stěna, ve které navíc bývají okna pro osvětlení zaklenutého prostoru. Ačkoli se kupole používaly i předtím, byzantské stavby její použití rozšířily a zdokonalily. Kupole spočívaly doposud na válcovém plášti ze silných zdí. Proto se nevyskytovaly problémy s rozložením veliké váhy a tlaků kupolové klenby.

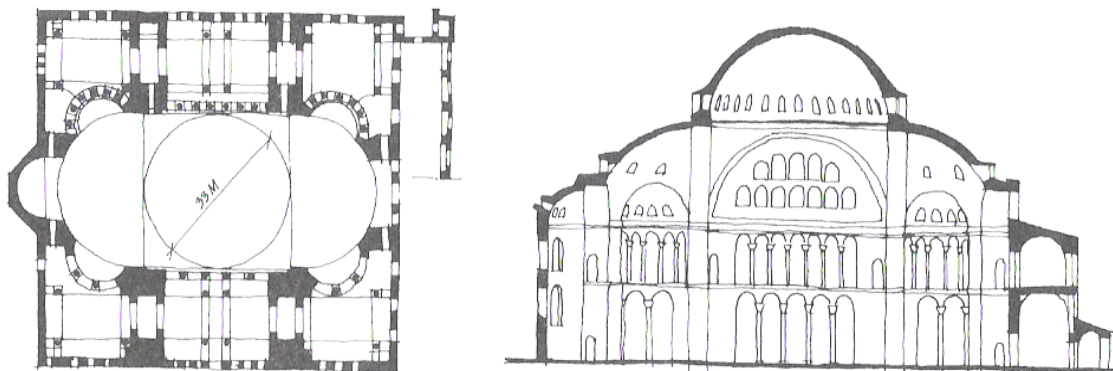

Obr. 10 Kostel sv. Řehoře v Arménii.

Byzanc ale nebylo jediné místo na Východě, kde se rozvíjela křesťanská kultura. Do ostatních zemí se nedostala prostřednictvím Říma, ale přímo z Palestiny nebo starokřesťanské Sýrie. Byl to především Egypt s početnou obcí v Alexandrii a křesťanské země v Zakavkazí – Gruzie a Arménie.²⁷

Nejvýznamnější stavbou východní části římské říše je chrám Boží moudrosti - Hagia Sophia v Konstantinopoli. V roce 330 se toto město stalo sídlem císaře Konstantina. Císař začal s velkou přestavbou města. Jediná stavba, která se z tohoto období zachovala, je chrám Hagia Sofia, ovšem ne v původní podobě. Dochovaný chrám vznikl v pozdější době přestavbou Konstantinova chrámu za vlády císaře Justiniána. Jedná se o podélnou centrálu zaklenutou kopulí o průměru 33m. Délka této stavby se rovná dvojnásobku šířky. Stabilita kupole je

²⁷ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str.153-154.

Obr.11 Hagia Sophia – půdorys a podélný řez

zabezpečena dvěma konchami²⁸ o polovičním průměru než hlavní kupole. Obě se dále opírají o tři menší půlkopule. Východní koncha tvoří apsidu chrámu a západní koncha nahrazuje portál.²⁹

Byzantská kultura po dlouhou dobu ovlivňovala stavební umění především východních Slovanů, zejména pravoslavnou architekturu. Prostřednictvím cyrilometodějské misie zasáhla i Velkomoravskou říši.

1.3. Předrománské období

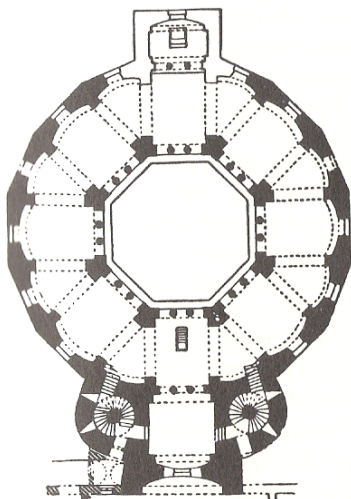
Předrománské období začíná v západní Evropě v 6. století a končí v desátém století. Stále se budují baziliky, ale nového půdorysu. Původní tvar písmene T se mění. Změna spočívá v přidání boční lodi – transeptu, čímž vzniká nový půdorys latinského kříže. Navíc se také tímto zvětšuje presbytář a to především z důvodu zvýšení počtu kněžstva a řeholníků. Tento prostor se i zvyšuje. Dochází tak k oddělení kléru od lidu. Vyvíjel se i prostor pod presbytářem – krypta. I zde došlo k rozšíření prostoru včetně doplnění apsidou. Pro získání denního světla bylo zastropení nad terénem, čímž došlo k dalšímu zvýšení podlahy v presbytáři.

²⁸ Koncha = klenební útvar tvaru čtvrtiny koule. CHODURA, R. *Malý slovník pojmů sakrální architektury*, str. 29.

²⁹ Srov. MACDONALD, W. *Early Christian and Byzantine architecture*, str. 35.

Některé chrámy byly zasvěceny i dvěma světcům a tak vzniká chór i na západní straně.³⁰

Zastropení bývá ploché, rovný trámový strop. Klenba se používá výjimečně, např. u kaple Karla Velikého v Cáchách, postavené kolem roku 800. Jedná se o stavbu centrální ve tvaru osmiúhelníku.³¹

Obr.12 Kaple Karla Velikého v Cáchách
– půdorys.

V této době se vyvíjejí i klášterní soubory. Kromě klášterního kostela se jednalo o konvent, opatství, školu, nemocnici a hospodářské budovy. Slovo klášter vzniklo z latinského *claustrum* = uzavřené místo, ohrada. Mnišství se objevilo již za pronásledování za císaře Diokleciána.³²

Podobu středověkých klášterů dokládá dochovaný plán kláštera S. Gallen ve Švýcarsku z první poloviny 9. století. Středem klášterního souboru je dvouchórový chrám, na jehož jižní straně je čtvercový dvůr s křížovou chodbou a dále budovy s dormitoriem, kapitulní síní, refektoriem a kuchyní. U těchto budov jsou rozmístěné hospodářské stavby - pekárna, pivovar, dílny aj. Dalšími budovami byla nemocnice, obydlí noviců, opata, lékaře, škola a hostinec. Zbytek plochy byl využit pro zahrady.³³

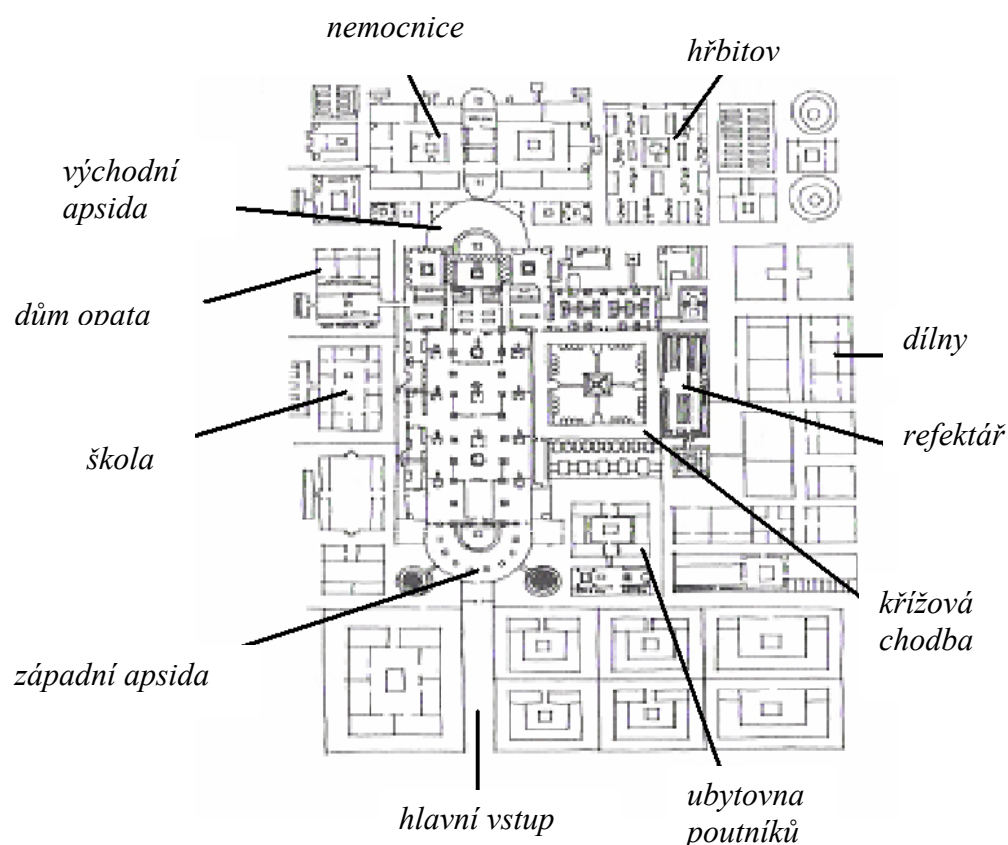
³⁰ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – svědectví dob*, str. 128-132.

³¹ Tamtéž, str. 128 - 129.

³² Srov. ŠOLTÉSZ, Š. *Dějiny křesťanské církve*, str. 53.

³³ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – svědectví dob*, str. 130.

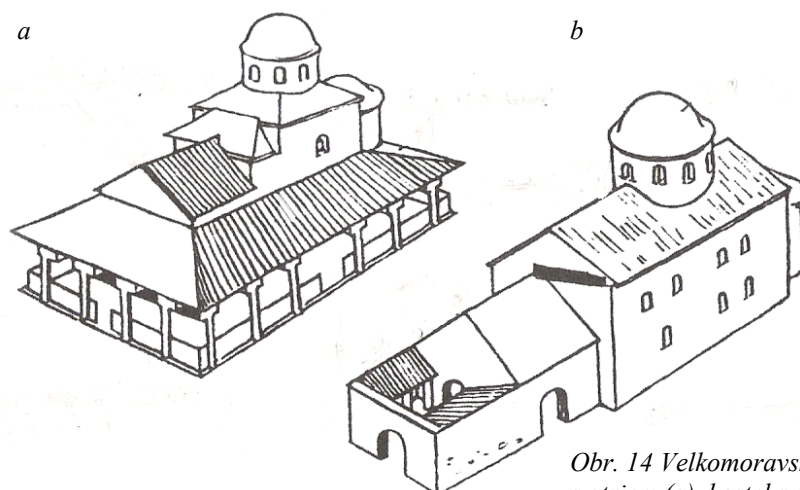
Obr.13 Schematický půdorys kláštera v St. Gallen.

1.3.1. Předrománské stavby na českém území a Velké Moravě

Zděné kostely se začaly objevovat na Velké Moravě na počátku 9. století. Žádné stavby z tohoto období se nedochovaly, známy jsou pouze díky archeologickým výzkumům jejich půdorysy. Tyto sakrální stavby měly tři základní formy. První je kostel s půlkruhovou apsidou, který se objevuje v době misie Cyrila a Metoděje. Druhým typem je kostel s pravoúhlým závěrem a třetím je rotunda. Některé kostely měly na západní straně nartex, kde vznikly nejstarší školy.³⁴

³⁴ Tamtéž str. 132-133.

Obr. 14 Velkomoravské kostely: kostel s atriem (a), kostel s nartexem (b).

Na Moravě nartex sloužil kromě k vyučování katechumenů též k pořádání různých shromáždění, ke konání pohřebních vigilií nebo kajících bohoslužeb. To znamená, že kajícíci mohli naslouchat bohoslužbě slova v bazilice, i když nesměli být přítomni při vlastní bohoslužbě oběti.³⁵

Obr.15 Půdorys trojlodní baziliky v Mikulčicích.

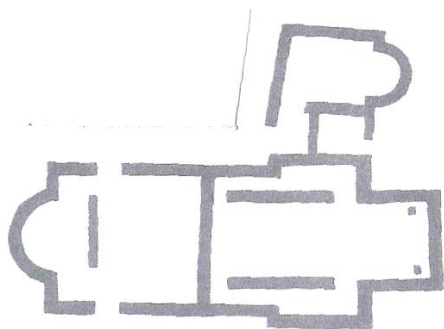

Největším kostelem byla trojlodní bazilika v Mikulčicích, byla asi 35 m dlouhá. Vznikla již v první polovině 9. století, tedy ještě před příchodem Cyrila a Metoděje. Později byl přistavěn nartex a pravděpodobně baptisterium.

Příkladem kostela s pravoúhlým kněžištěm je kostel v Sadech u Uherského Hradiště z poloviny 9. stol. Měl křížový půdorys – loď kostela byla na východě rozšířena dvěma rameny kříže, nejednalo se ale o transept. Kostel nebyl zaklenut klenbou, měl zřejmě otevřený krov. Má půdorys volného řeckého kříže. Na západní straně kostela byl později přistavěn sál s půlkruhovitou apsidou a skupina menších staveb na severní straně. Jednalo se zřejmě o hrobní kaple.³⁶

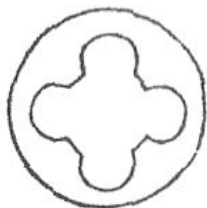
³⁵ Srov. POKORNÝ, L. *Dvě liturgická pojednání*, str. 31.

³⁶ Srov. POJSL, M. *Dvanáct století naší architektury*, str. 21-22.

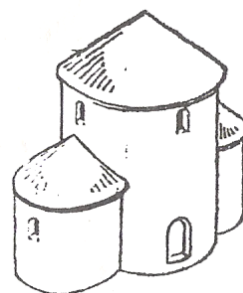

Obr.16. Půdorys kostela v Uherském Hradišti-Sadech

Rotundy byly dalším typem staveb Velké Moravy. Objeveny byly celkem čtyři, tři se nachází v Mikulčicích. Největší rotunda má dvě apsidy. Východní apside je větší, je zde kněžiště, v západní apsidě je vchod, takže sloužila i jako předsíň. Jedna z těchto rotund je čtyřkonchální, a sloužila jako baptisterium.³⁷

Obr.17 Půdorys čtyřkonchální rotundy.

Obr.18 Rotunda se dvěma apsidami.

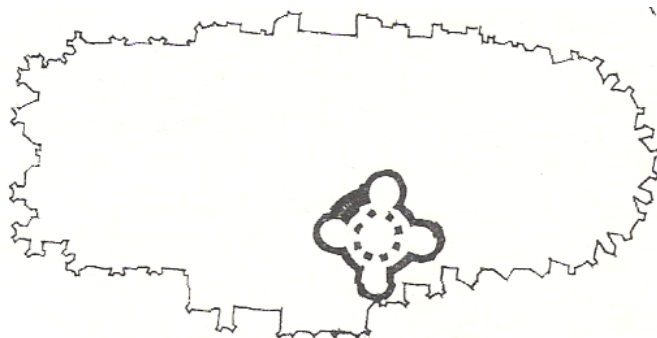
V Čechách se první zděné stavby objevují v poslední čtvrtině 9. století. Nejstarší zděná stavba je rotunda na Levém Hradci, která byla založena knížetem Bořivojem. Další významnou stavbou je rotunda sv. Víta na Pražském Hradě. Byla zbudována mezi léty 925-930 knížetem Václavem zřejmě jako panský kostel knížecího rodu.³⁸ Tento kostel byl asi i první kamennou stavbou na hradišti. Byla to centrální tribunová stavba se čtyřmi apsidami. Zachována je nyní jen jižní apside, kde se nachází hrob sv. Václava. Zbytek byl zbořen v roce 1060 při stavbě románské baziliky za vlády knížete Spytihněva.³⁹

³⁷ Srov. POKORNÝ, L. *Dvě liturgická pojednání*, str. 46.

³⁸ Srov. MERHAUTOVÁ, A. *Raně středověká architektura*, str.222.

³⁹ Dostupné na: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rotunda>

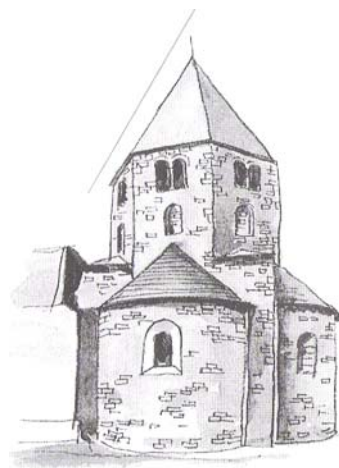
Během 10. století vznikly další dva kostely v Budči – rotunda sv. Petra a Pavla a kostel Panny Marie – jednolodní kostel s podkovovitou apsidou. V době vzniku centra na Budči Čechy náležely k řezenskému biskupství a i u této misie, jak bylo obvyklé, vznikla škola. Na Budči sídlil i archipresbyter řezenského biskupství, který se po dostavbě sv. Víta přestěhoval do Prahy.⁴⁰

Obr.19 Půdorys rotundy sv. Víta a situování vzhledem k současnému chrámu sv. Víta.

1.4. Románský sloh

Sloh románský navazuje na architekturu antického Říma. Pojmenování tohoto slohu vychází z latinského jména Říma – Roma.⁴¹ To souvisí i s tím, že se tento sloh rozvíjel v oblastech bývalé římské říše tj. dnešní Itálie, Francie, Španělska a Británie. Románský sloh se plynule vyvinul z předrománské architektury. Jako rozmezí se považuje rok 1000 a tato doba končí okolo roku 1250. Nejvýznamnější stavby byly i nadále kostely. Stavěly se z místního kamene, méně často z pálených cihel. Stavby jsou málo členité, klenby jsou těžké, jejich tlaky jdou do šířky. Vyžadují tak silné zdi a omezují šířku prostorů.⁴²

Obr.20 Románský centrální kostel sv. Petra a Pavla v Řeznicích

⁴⁰ Srov. POKORNÝ, L. *Dvě liturgická pojednání*, str. 76

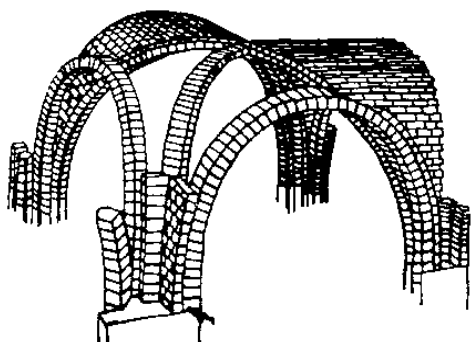
⁴¹ Srov. HEROUT, J. *Slabikář návštěvníků památek* str. 16

⁴² Srov. HEROUT, J. *Staletí kolem nás*, str. 25-26.

„Románský sloh byl slohem hmoty, masy, věci ležících, plochy a tělesnosti. V románském interiéru okrouhlé oblouky na mohutném zdivu a silných kamenných pilířích působí dojmem bezpečnosti a uklidňujícím dojmem.“⁴³

Stěna hlavní lodi byla v jednotlivých výškách dělena. Půlkruhovým obloukem arkád v přízemí, v patře arkádami empory, popř. pouze sloupky slepé arkády a nakonec okny osvětlujícími hlavní loď.

Plochý strop se nahrazuje klenbou. Nejvíce se používá klenba křížová. Později se také hrany křížové klenby mezi různými klenebními plochami začínají zřetelně vyznačovat vystupujícími žebry. Křížová klenba se stavěla zpravidla nad čtvercovým půdorysem. Jde o průnik dvou valených kleneb. Plocha je rozdělena na čtyři díly úhlopříčnými oblouky. Tyto oblouky se někdy směrem k vrcholu klenby vytrácejí a klenba má potom vzhled kopule.

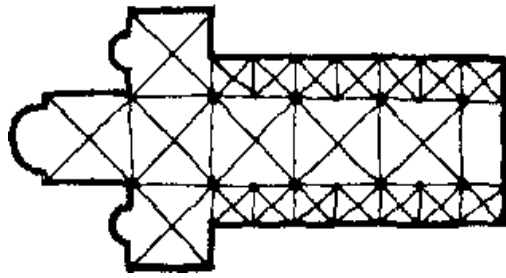

Obr.21 Románská křížová klenba

V podélných prostorách byly křížové klenby řazeny za sebou. Při zaklenutí hlavní lodi křížovou klenbou byla klenba rozdělena na čtverce. Na jeden čtverec hlavní lodi připadaly dva čtverce lodi boční - postranní loď tedy měla poloviční šířku lodi hlavní. Toto členění je označováno jako čtvercování půdorysu neboli románský vázaný systém. Základními podporami kleneb byly mimo obvodových zdí také pilíře mezi hlavní lodí a bočními loděmi. Byly značně mohutné a měly tvar čtyřbokého hranolu.⁴⁴

⁴³ DOSTÁLEK, J. *Liturgický sloh*, str. 60.

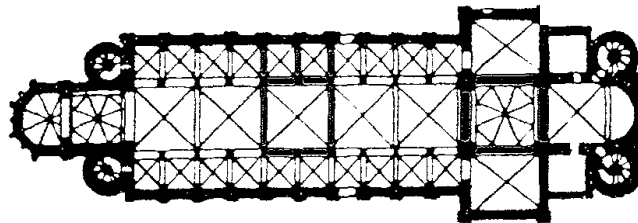
⁴⁴ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – svědectví dob*, str. 139.

Obr.22 Románský vázaný systém

Příkladem kostela, který byl zbudován na vázaném systému, je dóm ve Wormsu. Dóm má dvě protilehlé apsidy. Nad křížením lodí, zaklenutým kupolí, jsou dvě osmiboké lucerny a na obou koncích čtyři kruhové věže. Na dómu je použita typická románská výzdoba – obloučkový vlys, arkády a sloupkové galerie.⁴⁵

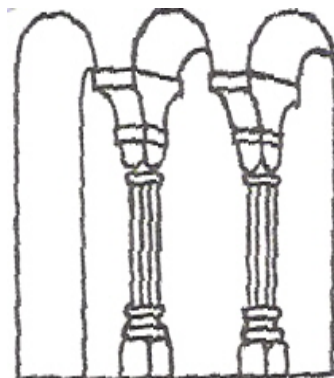
Obr.23 Dóm ve Wormsu - půdorys

Obr.24 Dóm ve Wormsu

⁴⁵ Srov. PIJOAN, J. *Dějiny umění* /3. str. 313.

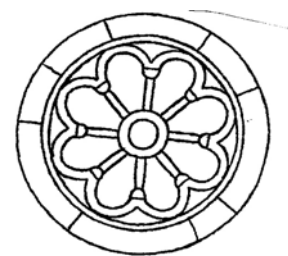
Výzdoba kostelů se soustřeďuje především na západní průčelí s portálem. Právě v západním průčelí kostela bývá i typické románské rozetové okno, což je kruhový otvor členěný kamennou mříží. Kamenná mříž má podobu dostředných sloupků. Podobá se tedy kolu s loukotěmi. Ty byly někdy nahrazeny lidskými postavami s hlavou u obvodu kruhu. Říkalo se mu kolo sv. Kateřiny podle popravčího nástroje jejího mučednictví. Kromě těchto oken se používala sdružená okna s jedním nebo více sloupky. Tato okna bývala úzká, zhora ukončena půlkruhem. Okenní špalety byly zkoseny, aby mohly propouštět více světla. Sloupek měl většinou bohatě ozdobenou hlavici. Dalším zdobným prvkem byly římsy různě profilované na vnějších stěnách. Mohly být členěny lizénami a obloučkovými vlysy nebo slepými arkádami.⁴⁶

Obr.25 Okno sdružené

Prostorové uspořádání kostela je tradičně bazilikální. Centrální stavby se stavěly především na Velké Moravě, kde se rozšířil typ okrouhlé rotundy s kulatou apsidou, někdy i s věží.

Zvláštním typem staveb byly hřbitovní stavby tzv. karnery. Tyto stavby měly centrální půdorys a byly dvoupodlažní. V horním podlaží byla kaple, ve spodním ossarium.⁴⁷

Obr.26 Rozetové okno

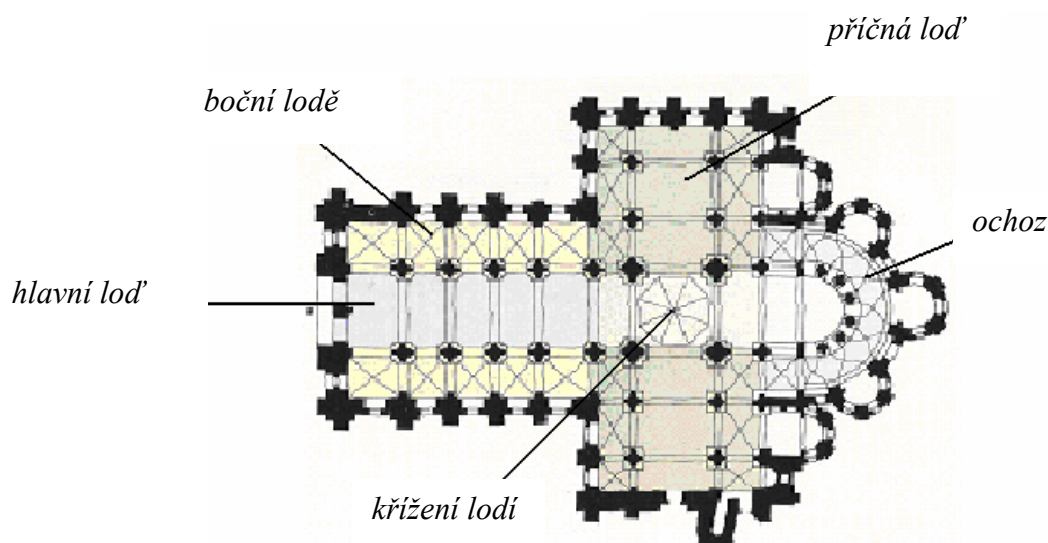
Základem stavební kompozice zůstávají hlavní, vedlejší a příčné lodě. Boční lodě jsou někdy prodlouženy za křížení a tvoří tak ochoz kolem apsidy. Hlavní loď a transept jsou ukončeny sedlovými střechami, vedlejší lodě střechami pultovými.

Ke stavbě náleží i hranolovité nebo válcovité věže. Věž bývá zpravidla i nad křížením lodí. Pokud jsou příčné lodě dvě, jsou i dvě věže.⁴⁸

⁴⁶ Srov. HEROUT, J. *Slabikář návštěvníků památek*, str. 23-26.

⁴⁷ Srov. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 23.

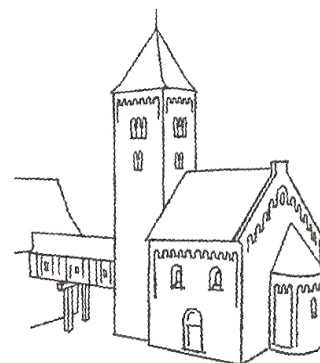
Obr.27 Půdorys románského kostela Sainte-Foy v Conques

Avšak s růstem počtů kněží se zvětšuje kněžiště neboli chóř. Prodlužuje se také celá část kostela mezi příčnou lodí a hlavní apsidou. Kromě hlavní apsidy v čele hlavní lodi se objevují ještě další apsidy v čelech lodí bočních. Podlaha chóru bývá někdy zvýšená a vedou na ní nízké schůdky. Tímto se také zdůrazňuje význam chóru. Je to tím, že pod kněžištěm krypta není úplně zapuštěná pod zem. Krypta je tak lépe přístupná

Obr.28 Emporový kostel se spojovací chodbou

a může být osvětlená malými okny nad zemí. Jak se zvyšuje hlavní loď, nad bočními loděmi se zřizuje patro neboli empora. Je otevřená do hlavní lodi klenutými otvory. Umožňuje přítomnost více skupin lidí, kteří se obřadu společně zúčastní, ale navzájem se nesetkají. Například v klášterním kostele mohli být dole poutníci a lidé z okolí, a nahoře obyvatelé kláštera. Další typ empory se používal v panských kostelech. Nejčastěji

v západní části hlavní lodi těchto kostelů nad vstupem, v patře věže nebo na sloupech, bývalo místo pro majitele kostela a jeho rodinu, aby byli patřičně při mši odděleni od poddaných. Na takovou emporu se nechodilo vnitřkem kostela,

⁴⁸ Srov. PIJOAN, J. *Dějiny umění* /3. str. 230.

ale přímo z domu majitele, který stál vedle, nebo mohl být s kostelem spojený můstkem.⁴⁹

I v českých zemích byly emporové kostely velmi rozšířené. Církevní poměry zde ovládalo germánské zvykové právo a u vlastnictví kostelů to znamenalo, že to, co se postaví na pozemku, náleží jeho majiteli, proto tedy kostel patřil feudálovi. Ten mohl kostel i prodat a do určité míry jej spravoval. Také poddaní byli vázáni ke kostelu a jinde nemohli přijímat svátosti.⁵⁰

Románská architektura se značně liší v různých zemích. V Itálii se nejvíce přidržují starých antických vzorů, na Sicílii převzali nějaké maurské prvky, ale hlavním nositelem vývoje románské architektury bylo území francké říše a okolí. Zde se podle různých krajů rozeznává i několik samostatných tzv. francouzských románských škol.⁵¹

1.5. Gotika

Gotika vznikla ve Francii v polovině 12. století a jako jediný sloh se neinspiroje antickým tvaroslovím. Toto označení slohu vzniklo až v renesanci, kdy se takto začala označovat architektura germánských Gótů. Původní označení bylo *modus gallicus*, tj. galský, pro francouzský původ. Znakem gotiky je lomený oblouk, křížová žebrová klenba, opěrný systém, vertikálita⁵², štíhlost tvarů.⁵³

Lomený oblouk byl používán už ve starověké Asýrii a později i u islámských staveb. Do západní Evropy se pravděpodobně dostal díky křížáckým výpravám. I žebrová klenba se objevuje dříve – u některých románských staveb a v architektuře islámu. Vertikalita je dalším typickým znakem pro gotiku. Vnitřní

⁴⁹ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 198.

⁵⁰ Srov. POKORNÝ, L. *Dvě liturgická pojednání*, str. 17-18.

⁵¹ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – svědectví dob*, str. 149.

⁵² Vertikalismus se projevuje především v rozměrech gotického chrámu. Poměr výšky k šířce bývá 2,5 : 1 až 3,3 : 1. Srov. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 23.

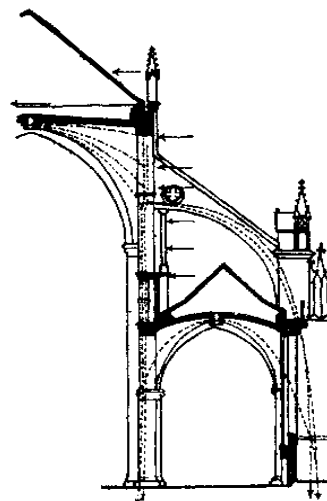
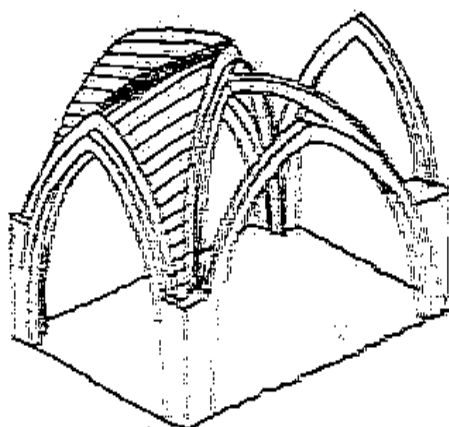
⁵³ Srov. STAŇKOVÁ, J. *Tisíciletý vývoj architektury*, str. 133.

prostory byly prosvětleny okny, hustě a svisle členěné, odhmotněné pilíři. Vše směřovalo vzhůru – k lehké stropní klenbě.⁵⁴

„Takový prostor člověka neutiskuje, ale pozvedá mu mysl k vznešenému nekonečnu a vede k tichému zamyšlení.“⁵⁵ Gotika bývá považována za nejbožnější architekturu všech dob a i později byla brána jako nejvhodnější sloh pro stavbu kostelů.

Gotická klenba je mnohem vyspělejší než klenba románská. Použitím žeber se vytvořila pevná a zároveň lehká klenba. Žebrová klenba byla konstruována především pomocí lomeného oblouku. Žebra se sbíhala do svislé podpory a jednotlivému žebru potom odpovídala samostatná přípora. Mezi žebrem a příporou byla hlavice, někdy i bohatě zdobená. Nosné žebro soustřeďovalo zatížení z okolních klenebních ploch, které tak mohly být odlehčeny oproti klenbám předchozích dob. Tlaky kleneb byly tak slabší a směřovaly více šikmo dolů než do stran a daly se zachytit opěrným systémem.

Obr.29 Křížová žebrová klenba

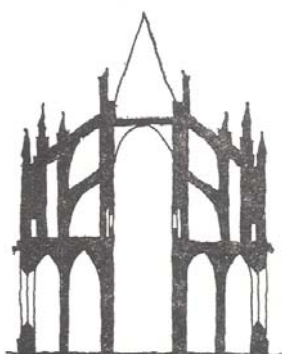

Obr.30. Gotický opěrný systém

⁵⁴ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 204-209.

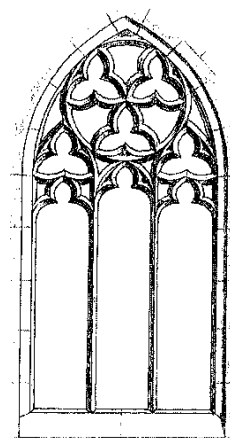
⁵⁵ Tamtéž, str. 209.

Opěrný systém je tvořen opěrnými pilíři, které jsou dozděny k vnější straně obvodové zdi. Při větší výšce se směrem dolů stupňovitě rozšiřují a mají spíše tvar krátkých příčných zdí. Tato krátká příčná zeď není většinou plná, a tak vznikne dvojice pilířů – jeden je na stěně a druhý volně za ní. Nahoře jsou spojené vzpěrou ve směru bočního tlaku klenby. Při velké výšce můžeme pilíře spojit i s dalšími nižšími oblouky. Potom z těchto opěráků vznikne systém s opěrnými pilíři a oblouky, který je podle potřeby patrový. Pilíře bývají ukončovány tvarovanými věžičkami, tzv. fiálami.

Obr.31 Schéma opěrného systému.

Obvodová stěna je takto odlehčená, pouze vyplňuje prostor, proto také může být prolomena velkými okny. Ta se zasklívala drobnými čočkami spojovanými olověným páskem. Takto zasklená plocha se ještě vyztužila kovovou kostrou. Okno se někdy dělilo i kamennými sloupky. V horní části okna v lomeném oblouku se sloupky spojily a později z tohoto spojení vznikla okenní kružba, která měla různé formy, typické pro určitá místa a dobu. Nad okny i na štítech sedlových střech se objevují hrotité štíty. Tento štít se nazývá vimperk. Často je zdoben slepou kružbou. Kamenná kružba vyplňuje také plochy zábradlí a střešních atik. Na kamenech se objevují kamenné krajkoviny tzv. kraby – výčnělky, které lemují obrys horní části stavby. Další ozdobné detaily především s rostlinnými motivy tvoří tvarování okapních chrliců, konzol, podběhy žeber, klenáků, vrcholů kleneb.⁵⁶

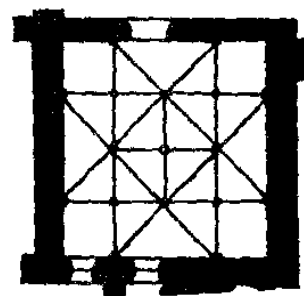

Obr32. Gotické okno s kružbou

⁵⁶ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 206-207.

Gotické omítky v interiérech kostelů jsou nerovné, mají nepravidelně zvlněný povrch. V gotické architektuře se také používá tvarovek např. profilovaných na klenební žebra. Stěny uvnitř i vně, trámové stropy i ostění se pestře malují, tzn. gotické stavby bývaly velmi barevné.⁵⁷

Postupně se začaly objevovat složitější formy klenutí. Například dalším členěním klenebních polí žebry vznikla klenba hvězdicová, která však zachovávala úhlopříčný kříž hlavních žebíků křížové klenby. Žebra tak vytvářela různě členěný geometrický obrazec. Používala se hlavně z dekoračních důvodů. Později se objevila klenba síťová. Žebro v této klenbě neprobíhá jedním obloukem od podpory k podpoře, ale rozděluje se nebo se zalomuje. Tvoří tak síť různě vedených žebíků a poměrně malých kápí mezi nimi.⁵⁸

Obr.33 Hvězdicová klenba – Svatováclavská kaple v Praze

1.5.1. Gotická katedrála

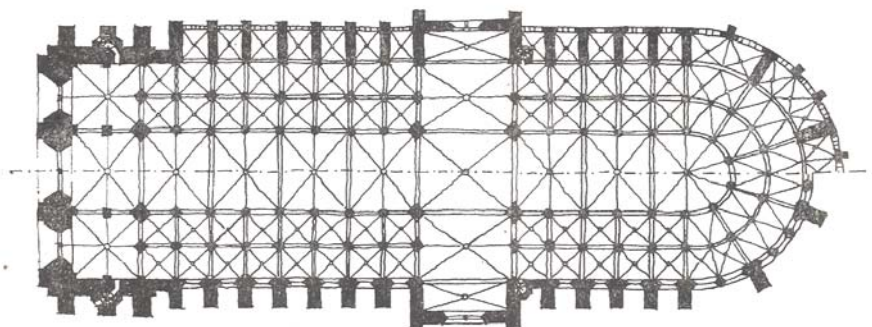
Nejvýznamnější a zároveň i nejnáročnější gotickou stavbou je katedrála. Slovo *katedrála* je odvozeno od řeckého podstatného jména *καθέδρα* (*katedra*), které se překládá jako *stolec* nebo *křeslo*, a které se vztahuje k přítomnosti biskupského (nebo arcibiskupského) stolce nebo trůnu. V antice byl stolec symbolem učitele a také oficiální pravomoci. Původně toto slovo označovalo každý biskupský kostel. Dnes se používá u kostelů s tzv. katedrálním závěrem.⁵⁹

⁵⁷ Srov. HEROUT, J. *Staletí kolem nás*, str. 49

⁵⁸ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 210.

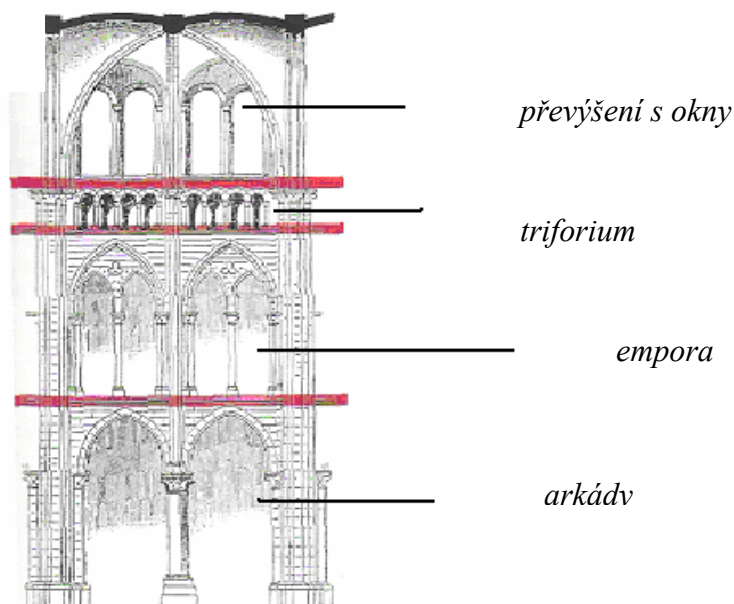
⁵⁹ Dostupné na <http://cs.wikipedia.org>.

Obr.34 Půdorys katedrály Notre Dame v Paříži.

Tento typ velkých kostelů s novými konstruktivními principy se začal objevovat poprvé během 12. století ve Francii. Typickým znakem katedrál ochoz s věncem kaplí kolem chóru. Tyto stavby mají podélnou, tří až sedmilodní dispozici s opěrným systémem. Boční lodi jsou od hlavní odděleny pilíři s arkádami, nad nimiž bývá empora nebo triforium. Okna mezi pilíři bývají vertikálně členěná, s ornamentem kružby v horní části a zasklená malými skleněnými tabulkami různých barev.⁶⁰

Obr.35 Členění stěn – raně gotická katedrála v Noyonu.

⁶⁰ Srov. STAŇKOVÁ, J. *Tisíciletý vývoj architektury*, str. 138-139.

Hlavní západní průčelí katedrály je zpravidla zdůrazněno dvěma věžemi, rosetovým oknem mezi nimi a bohatě zdoběným portálem. Velké věže bývají většinou nedokončené, ale i přesto dosahují značných výšek, např. katedrála v Chartres je vysoká 115 metrů.⁶¹

Největší gotickou katedrálou ve Francii je katedrála Notre-Dame v Amiens. Její zastavěná plocha je 7700 m². Z velké části byla dokončena koncem 13. století, ale stavba pokračovala ještě několik set let. Například zakončení jižní věže bylo dostavěno až v 19. století. Západní průčelí zdobí tři hluboké portály. Nad portály pod rozetou se po celé šířce průčelí nachází galerie se sochami králů v životní velikosti. Nad rozetou mezi věžemi je ochoz nazývaný ochoz zvoníků.⁶²

Obr.36 Katedrála v Amiens.

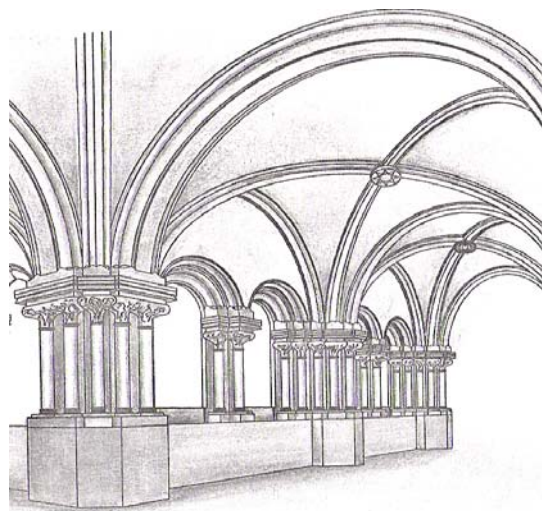

⁶¹ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 212.

⁶² Srov. BEHRINGEROVÁ, CH. *Katedrály – Sto architektonických klenotů Západu*, str. 22.

1.5.2. Gotika v českých zemích

Gotika přichází do českých zemí ve druhé čtvrtině 13. století v období vlády Přemyslovců. Situace v zemi byla poměrně stabilní, zakládala se nová města a kláštery – zvláště nových řádů, které sem v této době přišly: cisterciáci, augustiniáni, premonstráti, františkáni, dominikáni a další. Raná gotika v našich zemích trvá od příchodu slohu do začátku 14. století a velkou část ji tvoří gotika zvaná cistersko-burgundská, která byla přinesena z Burgundska cisterciáky, kteří udržovali stálý styk s mateřkou

Obr.37 Rekonstrukce křížové chodby - Velehrad

zemí a zabývali se i stavitelstvím. Nejstarší stavby tohoto řádu, které byly založeny již ve 12. století, se nedochovaly. Téměř všechny byly dobyté husity a některé ani nebyly obnoveny. To se například týká i nejstaršího cisterciáckého kláštera v Sedlci. Již na počátku 13. století při výstavbě velehradského kláštera se začínají objevovat první gotické prvky. Příkladem je křížová chodba kláštera s žebrovou klenbou.⁶³

Vrcholná gotika se kryje s dobou panování Lucemburků (1310-1419). V domácím prostředí se z mezinárodní gotiky vytváří regionální sloh tzv. česká gotika. Tato česká gotika ovládla dobu Karla IV. a Václava IV. a vrcholu dosáhla kolem roku 1400.

Charakteristikou české gotiky je úsilí o jednotný prostor, méně architektonických článků. Zkracují se přípory nebo jejich funkci přebírají konzoly a žebra se zasekávají přímo do stěn. Vznikají i nové prostorové typy, především dvoulodě, klenby, v níž se stírá závazné dělení na zavřená pole – travé. Místo nich

⁶³ Srov. KUTHAN, J. *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*, str. 24-29.

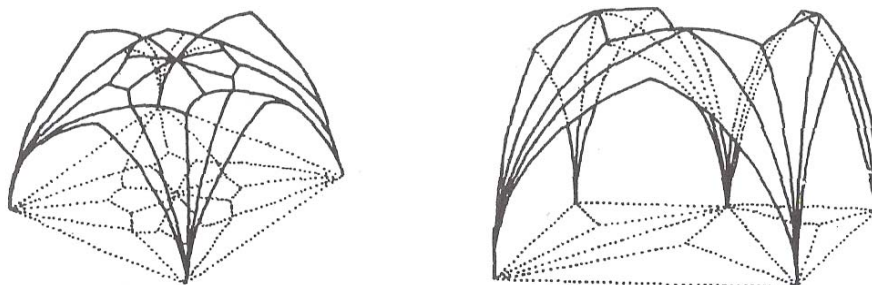
se objevují síťové klenby. Jeden typ této klenby se nazývá parléřovská, jedná se o klenbu ve svatovítské katedrále, a druhý typ je milevská – ta byla použita v presbyteriu sv. Jiljí v Milevsku. Zvláštností české pozdní gotiky je to, že přesahuje časově i do dalšího období.⁶⁴

Pozdní gotika se nazývá také vladislavská podle Vladislava II. Jagellonského (1471-1516), protože za jeho vlády dosáhla největšího rozkvětu. Zabírá vlastně celé pohusitské období a trvá až do 30. let 16. století tzn. od roku 1492 souběžně s renesancí. Tato pozdní gotika nedosahuje úrovně české gotiky jelikož husitské války zastavily její slibný vývoj. Teprve tvorba Matyáše Rejska z Prostějova a Benedikta Rieda v poslední čtvrtině 15. století tvoří skutečnou pozdní gotiku.⁶⁵

Obr.38 Oslí hřbet

Dále znaky pozdní gotiky je například oblouk oslí hřbet, šroubovitého stáčení ve dřících sloupků a klenby kroužené, jejichž žebra se v hybných křivkách splétají. Brzy se objevuje přetínání a přerušování žeber, nebo se používají složitější hvězdicové a síťové vzorce. Nemají už konstrukční funkci a stávají se

Obr.39 Klenba hvězdicová a síťová.

zdobnou záležitostí. Od sklonku 15. století se místo žebrové klenby se používá klenba sklípková, jejíž povrch je plasticky i světelně rozdělen množstvím polí.⁶⁶

Kostely ve 13. století jsou většinou bazilikální s dvojicí věží v západním průčelí popř. po bocích presbyteria pokud nejde o klášterní kostel řehole, která nemá věže povolené. Někdy mívají transept. Venkovské kostelíky se vyznačují čtvercovým

⁶⁴ Srov. HEROUT, J. *Staletí kolem nás*, str. 51.

⁶⁵ Tamtéž, str. 52.

⁶⁶ Srov. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 61-62.

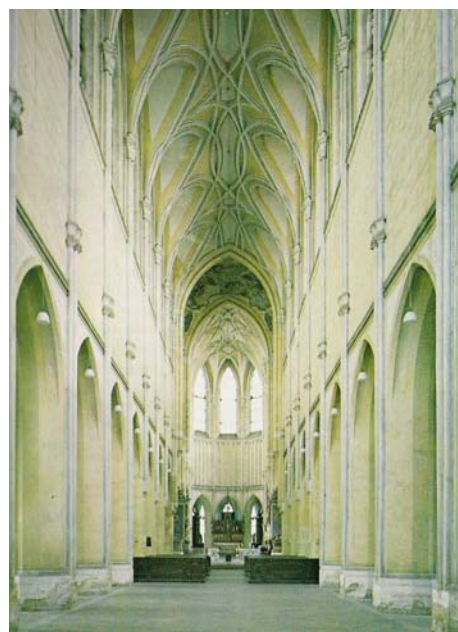
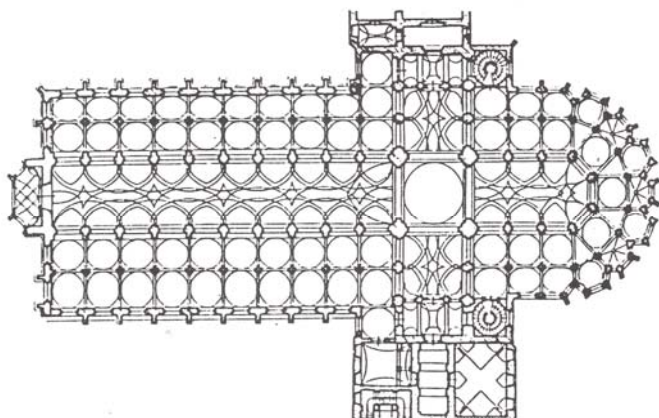
presbyteriem o jednom poli křížové žebrové klenby, nad nímž se zvedá věž stejně široká a poměrně nízká.

Ve 14. století se opouští bazilika a začíná převládat síňový stejnorodní prostor který se zkracuje a sceluje. Presbyteria jsou kratší a širší. V poslední třetině 14. století se vytváří typ s plochým závěrem a s okny ve východní stěně. Někdy se dodatečně ke kostelům s věží připojuje i volně stojící zvonice.

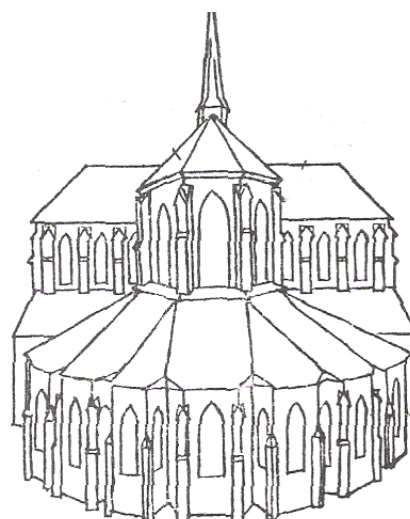
Obr.40 Interiér chrámu P. Marie. Sedlec u Kutné Hory.

Jednou z gotických staveb v Čechách je sedlecký chrám P. Marie bývalého cisterciáckého opatství. Byl postaven na přelomu 13. a 14 století. Chrám má podobu latinského kříže a je tvořen pětিলodím s trojlodním transeptem. Celková délka chrámu P. Marie je 87 metrů. Na konci 17. století došlo k přestavbě ve slohu barokní gotiky, kdy chrám získal barokní zaklenutí.⁶⁷

Obr.41 Půdorys chrámu P. Marie

Obr.42 Katedrální závěr chrámu P. Marie.

⁶⁷ Srov. CHARVÁTOVÁ, K. *Bývalé cisterciácké opatství Sedlec u Kutné Hory*, str. 19-20.

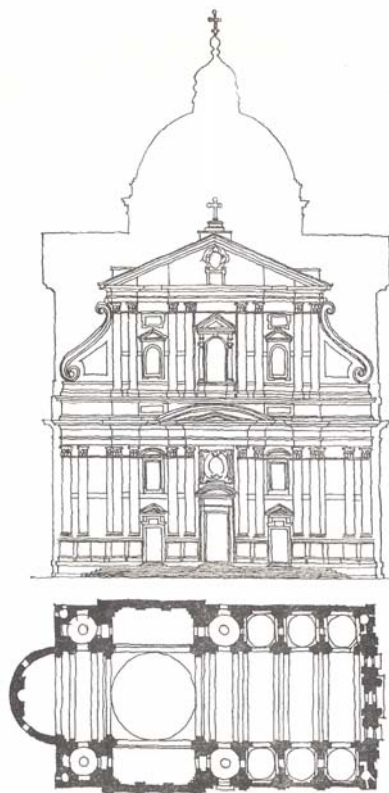
1.6. Renaissance

Renesance vzniká počátkem 15. století v Itálii. Gotika tam nikdy nebyla vládnoucím slohem a neměla hluboké kořeny na rozdíl od antiky. Renesance v překladu znamená znovuzrození, což se týkalo právě antického umění. Tímto italským slovem „rinascita“ sloh pojmenoval už v roce 1550 stavitel G. Vasari.⁶⁸

„Architektura měla vyvolávat pocit konstrukční jistoty, statického klidu a rovnováhy.“⁶⁹

V ostatní Evropě v době, kdy v Itálii nastoupila renesance, vládla stále gotika. Za místo, kde renesance vznikla, se považuje Florencie, ovšem nejednalo se zprvu o sakrální stavby.

Chrámů se staví s centrálním půdorysem i s podélnou dispozicí. Používá se opět bazilikální typ. Pro vytvoření co nejjednotnějšího prostoru se nestaví postranní lodě a místo nich se objevují kaple. Ty bývají otevřené do hlavní lodě.

Také příčná loď bývá potlačena. Nad křížením lodí bývá často kopule. Jedna z typických staveb této dispozice je kostel Il Gesu v Římě. Tento pozdně renesanční kostel navržený známým architektem G.B. Vignolou byl důležitý pro další vývoj renesančních i barokních staveb. Stal se na dlouhou dobu vzorem většině jezuitských chrámů v Evropě. Jedná se o podélnou stavbu s valenou klenbou, kde vedlejší lodě jsou nahrazeny bočními kaplemi. Hlavní fasáda je členěna pilastry a zakončena trojúhelným štítem. Chrám byl dokončen

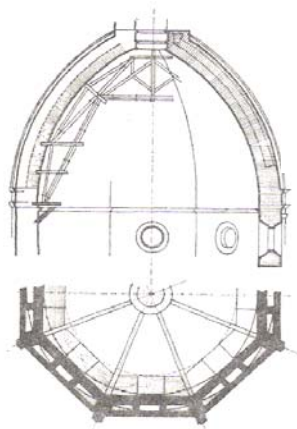
Obr.43 Kostel Il Gesu v Římě, pohled a půdorys

⁶⁸ Srov. ADAM, A., *Wo sich Gottes Volk versammelt*, str. 48.

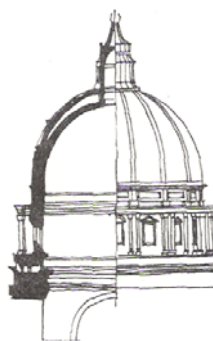
⁶⁹ SYROVÝ, B. *Architektura – Svědectví dob*, str. 213.

v roce 1575, proto některými autory bývá již řazen mezi raně barokní stavby.⁷⁰

Kopule je významný tvarový prvek. Například florentská kopule chrámu Santa Maria del Fiore je hranatá osmiboká a v průměru má 42 metrů. Stejný průměr má i kopule chrámu sv. Petra v Římě, která je posazena na vysokém tamburu.⁷¹

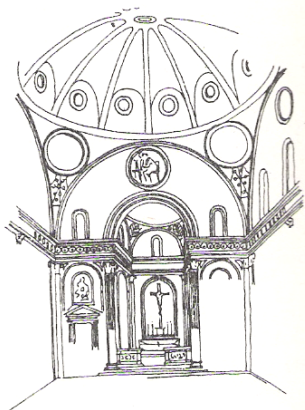

*Obr.44 Kupole
S. Maria del Fiore
– klenba nad
osmiúhelníkem.*

*Obr.45 Řím, kupole chrámu
sv. Petra*

V renesanci se již neobjevuje lomený oblouk, skeletová soustava, opěrný systém. Používaly se především klenby, které plně uzavíraly prostor, např. klenba melounová, valená, neckovitá nebo zrcadlová. Všechny klenby byly často opatřeny lunetami. Takové klenby poskytovaly volné plochy pro malířské dekorace nebo štukové výplně.⁷²

*Obr.46 Melounová klenba – kostel
San Lorenzo, Florencie*

⁷⁰ Srov. STAŇKOVÁ, J. *Tisíciletý vývoj architektury*, str. 175.

⁷¹ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – Svědectví dob*, str. 237-240.

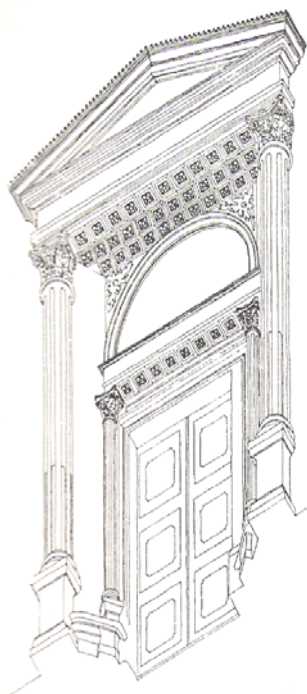
⁷² Srov. Tamtéž, str. 210.

Obr.47 Renesanční klenby – valená s lunetami a klášterní

1.6.1. Renaissance v Čechách

Renesance do Čech přišla zřejmě z Uher a Vídně. Období renesance můžeme rozdělit na dvě etapy – na dobu vlády Jagellonců (1490-1535) a vládu Habsburků (1535-1620).

U sakrálních staveb se renesance uplatnila jen málo. Gotika byla uznávána církví jako oficiální sloh. Její tradice byla v českých zemích silná a udržela se až do nástupu baroka. Mimo jiné se již nestavěly nákladné a ohromné stavby jako byly například katedrály. Většinou šlo tedy u kostelů pouze o doplňky, jako portály, kazatelny, sanktuária nebo jako novostavby vznikaly zámecké kaple. Mezi takové renesanční přestavby patří například jižní portál do chrámu sv. Jiří na Pražském hradě. Jedná se vlastně o dva do zdi vsazené portály. Vnitřní portál je menší a s tympanonem, vnější je ukončen trojúhelníkovým štítem.⁷³

Obr.48 Jižní portál do chrámu sv. Jiří, Praha

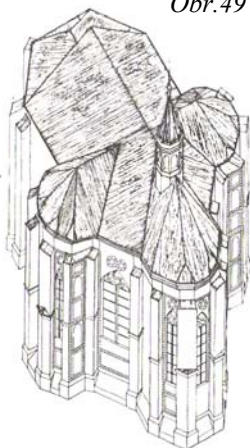
Kostelem vybudovaným v této době je například první jezuitský kostel sv. Salvátora v Klementinu. Kostel je zaklenut renesančně – valenou klenbou s lunetami, ale prostor je i přesto gotický. Žádný kostel v Čechách není čistě

⁷³ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – Svědectví dob*, str. 251-256.

renesanční. Například kostel sv. Jiří ve Velvarech, který byl postaven mezi léty 1610-1613, má síťové klenutí a gotická okna.

Kostel sv. Rocha na Strahově je jednolodní, křížově rozšířený, avšak s gotickými okny.

Obr.49 Kostel sv. Rocha.

Obr.50 Kostel sv. Jiří ve Velvarech.

1.7. Baroko

Barokní sloh vznikl koncem 16. století v Itálii a do ostatních evropských zemí se rozšířil v průběhu 17. a 18. století. Bylo to především do Španělska, Portugalska, Rakouska, Polska a do Čech. Název slohu pochází pravděpodobně z portugalského slova „barocco“ = perla nepravidelného tvaru, ale někdy bývá odvozen i z řeckého „báros“ = tíha, hojnost, což může být narážka na přemíru dekorace na uměleckých dílech. Evropské stavitelství ovládalo skoro 200 let.

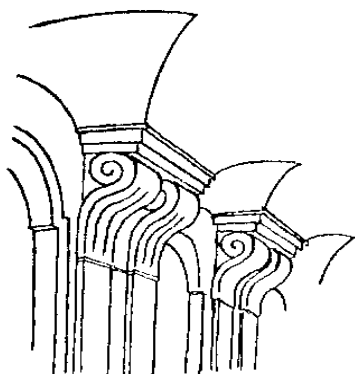
Baroko je téměř pravý opak renesančních stavitelských zásad. Zatímco renesance upřednostňovala přímé linie a hleděla, aby stavba ladila jako celek a byla uměřená, barokní obrazy, sochy a honosné stavby měly ohromovat nádherou, přepychem a okázalostí. Stavěly se především nákladné stavby. Na rozdíl od renesance, která převáděla prostor do plochy, baroko rozvíjelo prostor do hloubky. Začaly se budovat především prostorné síně bez sloupoví, dobře

rozvržené a vhodné pro kázání a společné modlitby. Prostory v baroku se stupňují, kupolí se používá pro přivádění světla do chrámových prostorů.⁷⁴

“Vynalézavě řešené vnitřní prostory a průčelí komponovaná se zřetelem na sugestivní a podmanivý účinek přispěly k tomu, že barokní období je jedním z nejpůsobivějších v dějinách umění.”⁷⁵

Sloh se rozvíjel dvěma směry – klasicizujícím a dynamizujícím, který byl radikálnější a nenavazoval tolik na renesanci.

Baroko se uplatnilo ve všech uměleckých směrech a nejvíce se projevilo v architektuře. Barokní stavitelství používá již známé stavební techniky. Masivní zdivo z cihel a kamene je často omítáno. Omítky jsou bohatě zdobené. Někdy je barokní architektura označována jako omítková. Opět se používají kupole a klenby, především klášterní klenba a křížová.

Obr.51 Barokní necková klenba s lunetami a pilastry s volutovými konzolami.

Baroko klade důraz hlavně na bohatou výzdobu, šikmé a zakřivené linie, pokroucené plochy, nápadné a vlnité křivky, dynamické a kypré tvary, nejasné obrysy v polostínu. Časté jsou fresky, pestrobarevné malby, zlato a štuk. Jde hlavně o vnější dojem, takže na stěny se malují pilastry i iluzivní oltáře, a mnoho kleneb není pravých – jsou bedněné z prken a pokryté omítkou. U kostelů se mění jejich orientace, bývají otočené o 90 i 180 stupňů, aby průčelí směřovalo na náměstí.⁷⁶

⁷⁴ Tamtéž, str. 273-276.

⁷⁵ PIJOAN, J. *Dějiny umění, díl 7*, str. 8.

⁷⁶ Srov. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 105-108.

1.7.1. Barokní architektura v Čechách

Období baroka můžeme rozdělit do tří období.

1.7.1.1. Rané baroko (1600 – 1690)

Baroko přichází do českých zemí na počátku 17. století. První stavba s barokními prvky je kostel Panny Marie Vítězné v Praze.

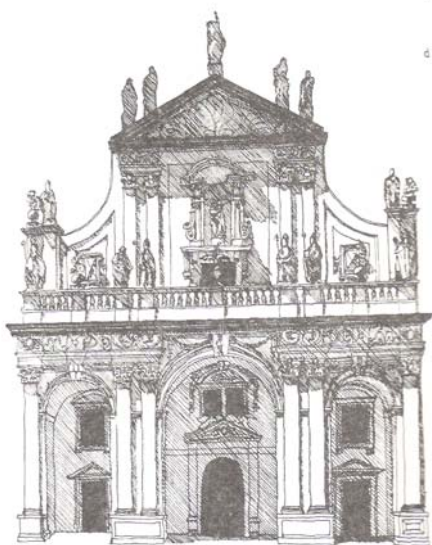
V Čechách jsou kromě kostelů budovány i jiné církevní stavby jako kláštery, jezuitské koleje, poutní místa, na venkově boží muka a malé kapličky.⁷⁷

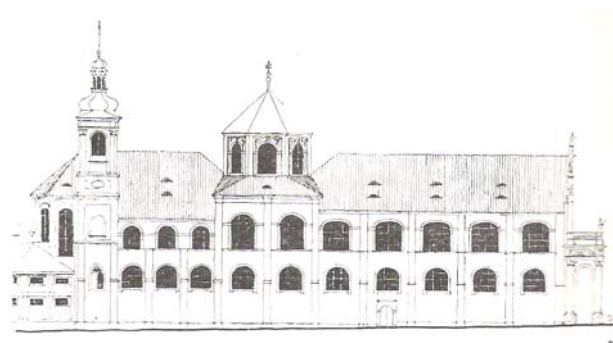
Obr.52 Barokní kaple v Koryčanech.

Mezi největší stavby této doby patří sídlo jezuitů - Klementinum. Bylo zbudováno na místě bývalého dominikánského kláštera, který jezuité po příchodu

do Prahy dostali. Součástí Klementina byly i tři kostely. Největší je kostel sv. Salvátora, který byl v polovině 18. století přestavěn. Nad křížením lodí byla vybudována kopule, dále byly přistavěny tribuny a porticus.⁷⁸

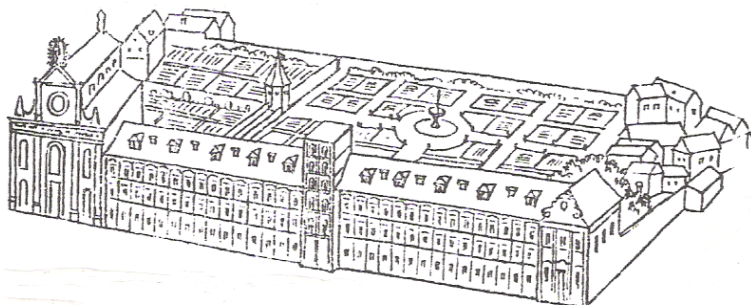
Obr.53 Kostel sv. Salvátora – čelní a boční pohled.

⁷⁷ Tamtéž, str. 121.

⁷⁸ porticus= sloupová předsíň. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 345.

O trochu později byla postavena i druhá jezuitská kolej – novoměstská, na Karlově náměstí s kostelem sv. Ignáce. Jedná se o typický jezuitský kostel: sálový prostor s bočními kaplemi, průčelí se třemi portály zdobené pilastry.

Obr.54. Jezuitské koleje s kostelem sv. Ignáce.

Již zmiňovaný kostel P. Marie Vítězné je typickým příkladem, kde se změnila orientace kostela. Tento raně barokní kostel byl původně luteránský, ale po bitvě na Bílé hoře jej císař Ferdinand II. daroval řádu bosých karmelitánů. Ti kostel přestavěli: směrem k Petřínu na západní straně bylo přistavěno kněžiště a do ulice nové průčelí.⁷⁹

Další stavbou, kde se řešilo umístění průčelí, je kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí. Původně gotický kostel byl staroměstským hlavním farním chrámem (v této době plnil kostel i funkci radnice, která ještě neexistovala), později jeho funkci převzal Týnský chrám. Do současné podoby byl přebudován K. I. Dientzenhoferem. Jedná se o centrální prostor zaklenutý osmibokou kopulí s bočními kaplemi. Kněžiště se nachází na východní straně, ale boční, jižní strana je řešena jako hlavní průčelí s vysokým rizalitem⁸⁰ a dvěma věžemi.

Obr.55 Kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí v Praze

⁷⁹Srov. BEDRNÍČEK, P. *Příběhy pražských svatyní*, str. 214-215.

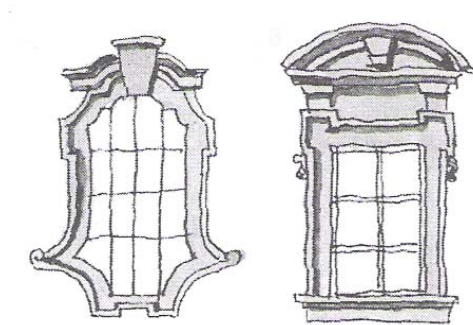
⁸⁰Rizalit = část budovy předstupující mírně před ostatní průčelí jako zdůraznění jeho středu. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 216.

Tento kostel byl přestavěn v 18. století, proto už spadá do následujícího období vrcholného baroka.⁸¹

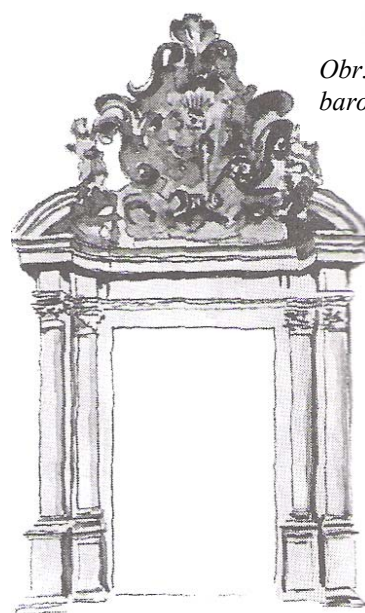
1.7.1.2. Vrcholné baroko (1690 – 1740)

V tomto období působí známí architekti jako Kryštof Dientzenhofer, Ignác Kilián Dientzenhofer, Jan Křtitel Mathey, Pavel Ignác Bayer a Jan Blažej Santini-Aichel. Začínají se objevovat nové architektonické prvky jako kázulové okno, suprafenestra⁸² nad okny, z ornamentů akant a mřížka, česká klenba, tzv. placka. Štuky se nepoužívají jen v interiérech, ale i na průčelí staveb. Zdobí se jimi i starší fasády. Typické pro vrcholné baroko je bohaté zdobení portálů. U věžových staveb se vyskytuje především cibulové a zvonové zastřešení.⁸³

Obr.56 Kázulové okno a okno s vysokou suprafenestrou.

Obr.57 Vrcholně barokní portál.

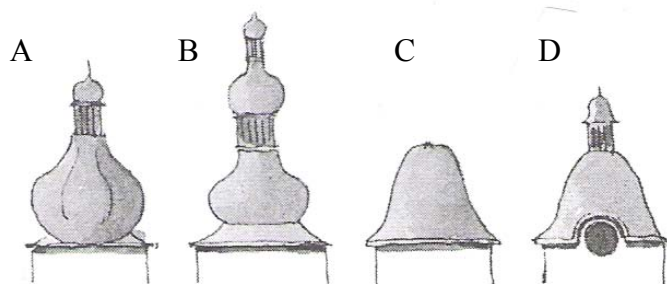

⁸¹ Srov. BEDRNÍČEK, P. *Příběhy pražských svatyní*, str. 275-282.

⁸² Suprafenestra = ozdobná římsa nad okny. CHODURA, R. *Malý slovník pojmů sakrální architektury*, str. 51.

⁸³ Srov. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 111-113.

Obr.58 Zastřešení věží. A, B – cibulová střecha s lucernou, C – zvonová střecha, D – zvonová střecha s lucernou.

Mezi stavby vrcholného baroka patří například kostel sv. Josefa na Malé Straně postavený v letech 1686 – 1692 jako klášterní kostel Karmelitek. Kostel není postaven v uliční čáře, ale je posunut do zahrady. Takto díky většímu prostoru vynikne jeho masivní, bohatě členěné průčelí, které je zdobeno bosovanými polosloupky, pilastry a také sochami. Největší socha uprostřed představuje patrona chrámu sv. Josefa, sochy po stranách sv. Terezií a sv. Jana od Kříže.⁸⁴

Obr.59 Klášterní kostel Karmelitek sv. Josefa, Praha – Malá Strana

1.7.1.3. Pozdní baroko (1740 – 1780)

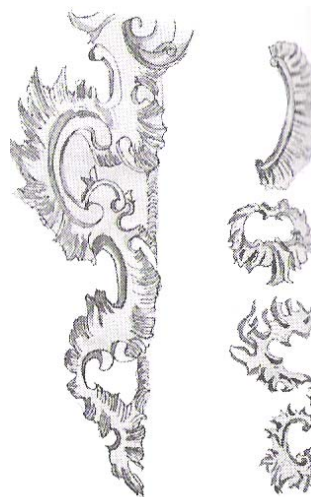
Pozdní baroko je někdy nazýváno rokoko, ale nejde o samostatný architektonický sloh. Změny se týkají především dekorativnosti na barokních stavbách. Členění staveb je jednodušší, plastická výzdoba se zdobňuje a později se vymezuje na vybraná místa jako portály a štíty.⁸⁵

⁸⁴ Srov. BEDRNÍČEK, P. *Příběhy pražských svatyní*, str. 137-139.

⁸⁵ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 283.

Nejtypičtější vnější znak rokoka je ornament rokaje. Motiv rokaje je odvozený z mušle. Má tvar písmena S nebo C a je asymetrický.⁸⁶ Právě nesouměrnost je další znakem rokoka.

Během rokoka nevzniká mnoho sakrálních staveb. Většinou se stavební činnost omezuje na rekonstrukci starších kostelů, opravu interiérů nebo budování venkovských kostelů. Navíc ke konci tohoto období za vlády Josefa II. dochází k rušení některých řádů a klášterů.⁸⁷

Obr.60 Rokaj

Příkladem venkovského kostela, který byl zbudován v období pozdního baroka (v letech 1756 – 1761), je kostel sv. Bartoloměje v Heřmanově Městci. Původní gotický kostel vyhořel v roce 1740. Ze staré stavby zbyla pouze čtyřhranná věž, k níž je přistavěn obdélný jednolodní kostel s půlkruhovým závěrem a obdélnými sakristiemi po stranách. Hlavní průčelí je zakončené štítem se sochou sv. Bartoloměje ve střední nise. Stěny kostela jsou členěny pilastry, obdélná okna jsou rámována bohatými rokokovými ornamenty.⁸⁸

Obr.61 Kostel sv. Bartoloměje.

⁸⁶ Srov. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 216.

⁸⁷ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – svědectví dob*, str. 332.

⁸⁸ Srov. HOŘEJŠÍ, J. *Umělecké památky Čech, díl 1.* str. 89.

1.7.2 Historismus a barokní gotika

V první čtvrtině 18. století se souběžně s vrcholným barokem vyvíjí zvláštní forma baroka – barokní gotika. Tento historizující směr v architektuře byl ovlivněn především gotikou. Během toho období vznikla řada nových staveb, ale i rekonstrukcí převážně gotických chrámů.⁸⁹

Hlavní důvod tohoto návratu ke středověké architektuře je snaha některých řádů zdůraznit svou starobylost a tradici v českých zemích, a to vzhledem k protireformačním řádům, které se v pobělohorské době začaly usídlovat v Čechách. Ovšem i stavební činnosti těchto nových řádů se týkal historismus. Hlásily se však k nejposvátnějším místům křesťanství nebo centrům poutního ruchu. Nejznámější historizující imitací poutního místa je „svatá chýše – casa santa“. Jedná se o napodobeninu obydlí svaté rodiny, která byla anděly podle legendy přenesena do Lorety v Itálii. Mezi staviteli těchto „loret“ převažovali kapucíni a františkáni.⁹⁰

„Svatá chýše“ byla hranolová kaple, která zpravidla stála uprostřed dvora obklopeného ambity.⁹¹

Nejznámější z těchto staveb v Čechách se nachází v Praze na Loretánském náměstí a patří řádu kapucínů. Loretánský komplex byl budován postupně. Nejdříve vznikla samotná santa casa. Později byl okolo přistavěn čtvercový přízemní ambit a nakonec průčelní budova podle návrhu Kryštofa Dientzenhofera.⁹²

Obr.62 Svatá chýše

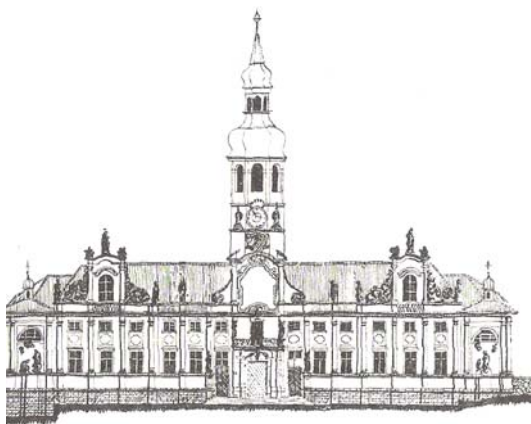
⁸⁹ Srov. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 117.

⁹⁰ Srov. KOTRBA, V. *Česká barokní gotika*, str. 56-57.

⁹¹ Srov. HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*, str. 212.

⁹² Srov. BEDRNÍČEK, P. *Příběhy pražských svatyní*, str. 317-318.

Dalšími napodobeninami historických posvátných míst jsou „boží hroby“, „křížové cesty“ a „svaté schody“⁹³ napodobenina tzv. „Scala santa“ v Lateránské bazilice v Římě.

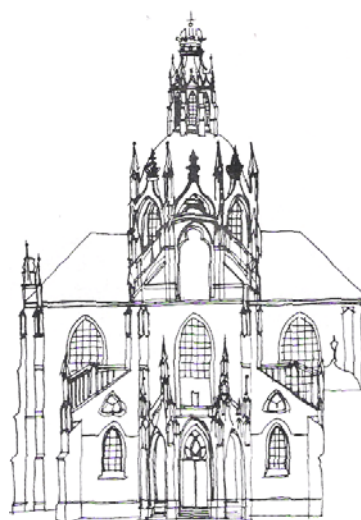
Nejvýznamnějším představitelem barokní gotiky byl Jan Blažej Santini-Aichel. Podílel se na rekonstrukcích gotických kostelů i vytvořil jedinečné stavby v tomto slohu.

Obr.63 Praha, Loreta – průčelí vstupní budovy

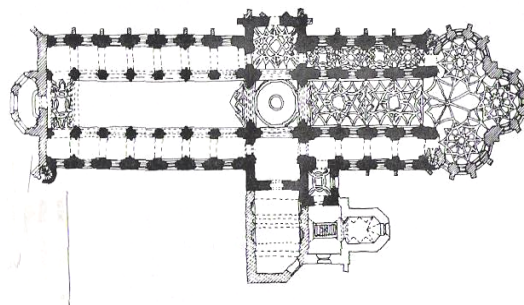
K neznámějším přestavbám patří klášterní kostel v Kladrubech a Sedlec u Kutné Hory. Převzal gotické tvarové prvky a konstrukce - například lomený oblouk, žebra, fiály a motivy opěrného systému, které začlenil do barokních staveb.

Původní klášterní kostel v Kladrubech byl trojlodní bazilikou s transeptem ukončený třemi apsidami. Santini ve stylu barokní gotiky ozdobil průčelí gotickým opěrným systémem a navíc k průčelí přistavěl předsíň. Zakončení třemi apsidami změnil na trojlístý závěr s opěrnými pilíři.

Obr.64 Půdorys a průčelí kostela v Kladrubech

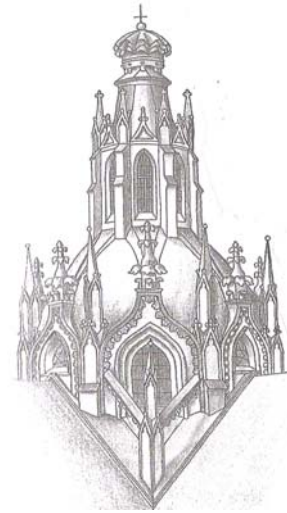
V interiéru kostela byly stěny lodí členěny opěráky a goticky lomenými okny. Nad křížením lodí kostela byla dostavěna kupole, opět s opěrnými pilíři, které jsou zakončené fiálami. Dalšími gotickými prvky jsou zde okna ve tvaru oslích hřbetů a pásy krabů.⁹⁴

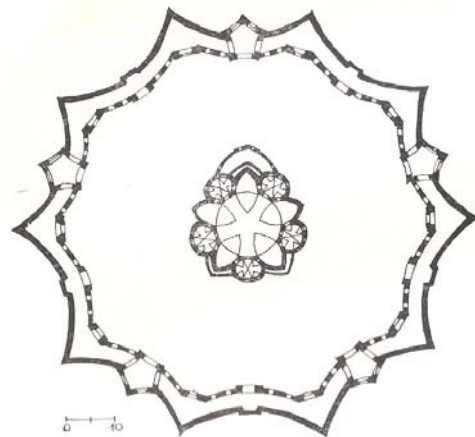
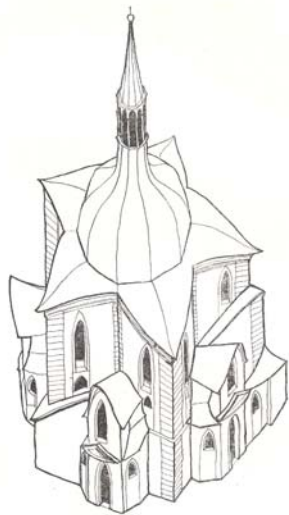
⁹³ „svaté schody“ – osmadvacet mramorových schodů z Pilátova domu v Jeruzalémě, které přivezla podle legendy sv. Helena do Říma. KOTRBA, V. *Česká barokní gotika*, str. 57.

Obr. 65 Kupole kostela v Kladrubech

Jedinečná stavba v tomto stylu je poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené hoře u Žďáru na Moravě. Geometrickým základem poutního kostela i ambitu je pěticípá hvězda – pěticípý půdorys, pět vchodů, pět oltářních výklenků, pět hvězd a pět andělů na hlavním oltáři. Kostel je centrální stavba s pěti kaplemi v přízemí. Empora v prvním patře je do lodi otevřená goticky štíhlými otvory. Druhé patro tvoří vysunutý ochoz s dřevěným zábradlím. Stěny jsou hladké, členěné římsami, příporami a žebrovím. V klenbě centrální lodi jsou štuková zrcadla ve tvaru pěticípé hvězdy. Kostel je obklopen ambity ve tvaru deseticípé hvězdy.⁹⁵

Obr. 66 Poutní kostel na Zelené Hoře – pohled a půdorys.

⁹⁴ Srov. POJSL, M. *Dvanáct století naší architektury*, str. 108.

⁹⁵ Tamtéž, str. 110-111.

1.8. Architektura 18. a 19. století

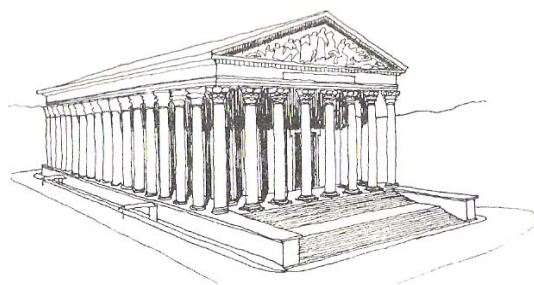
V tomto období došlo ve společnosti k mnoha změnám, které ovlivnily i vývoj architektury. Především díky rozvoji průmyslu, růstu velkých měst a pokroku v technice a stavebnictví vznikaly nové stavební druhy. Na druhé straně klesal význam a moc církve a tudíž i význam církevních staveb. Již neudávaly směr ve vývoji architektury jako v minulých staletích. Naopak neměly na další vývoj téměř žádný vliv.⁹⁶

1.8.1. Klasicismus

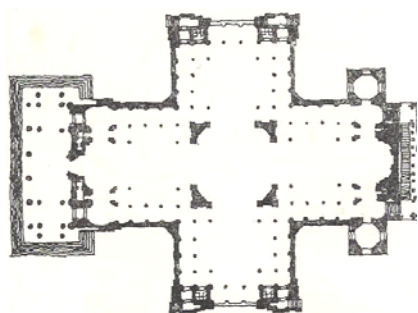
Klasicismus se inspiroval antikou. Oproti baroku byly kompozice staveb strohé, jednoduché a symetrické. Fasády byly ploché, členěné pouze nevýraznými pilastry a festony⁹⁷. Největší pozornost se věnovala portiku.⁹⁸

Klenby bývaly většinou ploché. Nejčastějším typem byla placka a valená klenba s lunetami. Hlavní prostory v kostelech měly kupoli, která navíc bývala členěna kazetami. Ostatní prostory byly zaklenuty valenou klenbou. Častá bývala u kostelů dispozice stejnoramenného řeckého kříže. Věž

nevystupovala z půdorysu kostela, ale posunula se až za štít průčelí.⁹⁹

Obr.67 Chrám sv. Magdalény v Paříži

Obr.68 Půdorys chrámu Ste Genevieve, Paříž

⁹⁶ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – Svědectví dob*, str. 339-342.

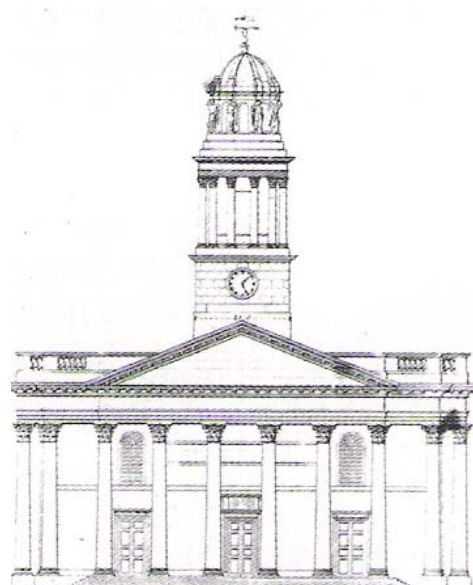
⁹⁷ feston = zdobný prvek reliéfní nebo malovaný s motivem zavěšeného polověnce z listů, plodů nebo květů. CHODURA, R. *Malý slovník pojmů sakrální architektury*, str.16.

⁹⁸ Srov. STAŇKOVÁ, J. *Tisíciletý vývoj architektury* str. 226.

⁹⁹ Srov. HEROUT, J. *Staletí kolem nás*, str. 204-211.

Jeden z příkladů typického klasicistní sakrální stavby je kostel St. Mary-le-Bone v Londýně, postavený na počátku 19. století. Kostel má typický nápadný portikus z korintských sloupů a trojúhelný štít. Nad průčelím je zvonice, která je zakončena kupolí na tamburu.¹⁰⁰

Obr.69 Průčelí kostela St. Mary-le-Bone.

Ve stejné době vznikl i další kostel - San Francesco di Paola v Neapoli. Kostel má opět výrazný portikus s osmi pilíři, který připomíná budovu Pantheonu v Římě. Jde o centrální kruhovou stavbu s bočními kaplemi zaklenutou kupolí, která je vysoká 53 metrů.¹⁰¹

Obr.70 San Francesco di Paola

¹⁰⁰ Srov. CLEMENS, J. *Stavební slohy ve světové architektuře*, str. 178.

¹⁰¹ Srov. SYROVÝ, B. *Architektura – Svědectví dob*, str. 345.

V Čechách mezi stavby 19. století patří kostel Svatého kříže v Praze Na Příkopech, vysvěcený v roce 1824. Průčelí je trojdílné a patrové. Nároží u vstupu zpevňuje na obou stranách pilíř s jónskou patkou a hlavicí. Střed průčelí zaujímá velký obdélný vchod.

Půdorys kostela je obdélný, jednolodní, zaklenutý čtyřmi poli placek. Stejně široký polokruhový presbytář je zaklenutý konchou. Kněžiště od hlavní lodi oddělují dvojice pilastrů a triumfální oblouk.

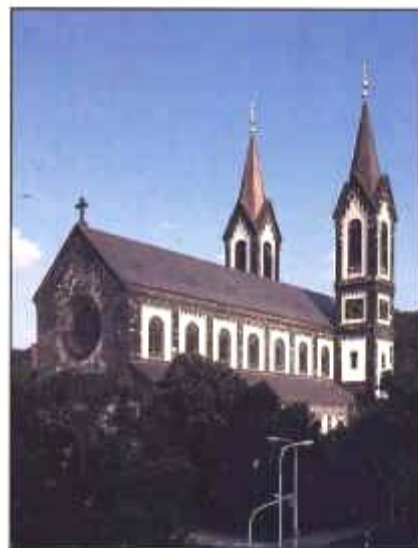
Obr. 71 Kostel Svatého kříže

1.8.2. Romantismus a historizující slohy

Romantismus se jako klasicismus také obrací do minulost, ale inspiruje se především středověkou architekturou. Nejčastějším slohem, který býval nejdříve a nejvíce napodobován byla gotika. Takový sloh byl nazýván novogotický. U církevních staveb se ve velké míře uplatnil i sloh novorománský. Později se objevila novorenesance a novobarokní sloh.

V polovině 19. století již ale nebylo možné stavět tak jako ve středověku. U romantických staveb jde o pouhé vnější zdání starobylosti. Materiály se zaměňují, kombinují a povrch se často velmi rafinovaně upravuje.

Obr. 72 Novorománský kostel sv. Cyrila a Metoděje v Praze.

Dřevěná schodiště působí dojmem kamene, kámen imitují keramické a štukové články. Používá se i litina. Kružby v oknech bývají železné nebo dřevěné.¹⁰²

Jednou z pozoruhodných sakrálních novogotických staveb ve světě z konce 19. století je chrám sv. Rodiny, Sagrada Familia v Barceloně. Stavba, kterou navrhl Antonio Gaudí, je založena na struktuře gotické katedrály. Nalezneme zde podzemní kryptu, chórový věnec kaplí i monumentální věže. Není zde použita ovšem tradiční podélná dispozice převládající u gotických staveb, kde je presbytář díky své délce a tudíž i vzdálenosti od lodi náležitě oddělen. Prostor v chrámu

Obr.73 Chrám sv. Rodiny, Barcelona.

sv. Rodiny se blíží spíše k centrální dispozici díky trojlodnímu transeptu. Hlavní oltář je posunut do středu presbytáře.¹⁰³ Tato katedrála je především z vnějšku velmi bohatá na křesťanské symboly. Příkladem může být celkem 18 věží. Nejvyšší, sto sedmdesát metrů vysoká věž symbolizuje Krista. Další reprezentují 12 apoštolů, 4 evangelisty a Pannu Marii. Věže reprezentující evangelisty mají být v budoucnosti doplněny sochami zpodobňujícími tradiční symboly těchto světců: býk (sv. Lukáš), anděl (sv. Matouš), orel (sv. Jan) a lev (sv. Marek). Centrální věž Ježíše Krista bude doplněna obrovským křížem. Dekorace zahrnuje také mnoho nápisů jako "Hosanna in Excelsis" nebo "Sanctus" na čtveřici zvoníc.¹⁰⁴

¹⁰² Srov. HEROUT, J. *Staletí kolem nás*, str.235-246.

¹⁰³ Srov. VAVERKA, J. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*, str. 16-17.

¹⁰⁴ Dostupné na: http://cs.wikipedia.org/wiki/Sagrada_Familia

1.9. Stavby 20. století

Ve 20. století se přestala architektura upínat k historickým slohům. Postupně se upouštělo od podélné dispozice s odděleným prostorem pro laiky a presbytářem s triumfálním obloukem. Začala se měnit i vnější forma. Kostely nebyly vždy monumentálními stavbami v centrech měst.

Jedním z příkladů moderní sakrální stavby 20. století je kostel sv. Václava z roku 1928, který byl navržen J. Gočárem ve funkcionalistickém slohu. Je vybudován na svažitém terénu náměstí. Sálový prostor se stupňovitě zvyšuje směrem ke kněžišti.

Obr.74, 75 Kostel sv. Václava v Praze Vršovicích.

Průčelní, 80 metrů vysoká věž kontrastuje s širokým vstupem.¹⁰⁵

Další pražskou moderní sakrální stavbou, která byla realizována přibližně ve stejné době architektem J. Plečnikem, je kostel Nejsvětějšího Srdce Páně v Praze, s jednoduchým půdorysem i s jednoduše řešeným interiérem, kde presbytář není nijak oddělen od lodi.¹⁰⁶

Obr.76 Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně v Praze,

¹⁰⁵ Srov. VAVERKA, J. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*, str. 20-21.

¹⁰⁶ Tamtéž, str.22.

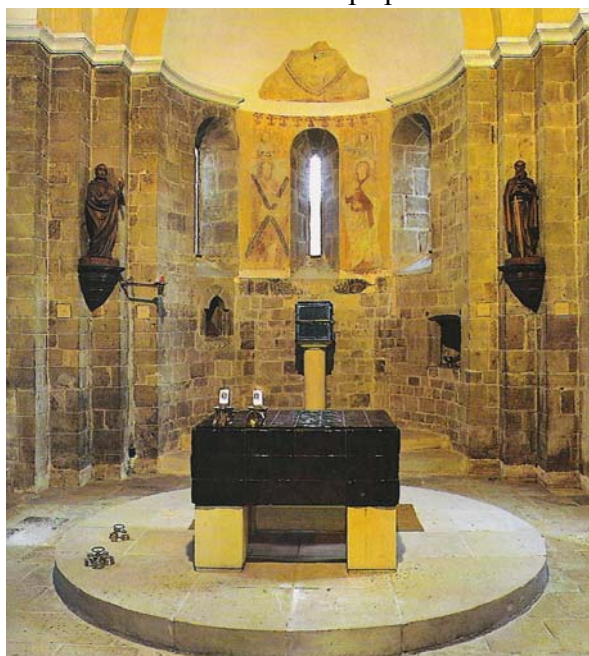
1.10. Liturgický prostor po II. vatikánském koncilu

Dnešní řešení liturgického prostoru je třeba přizpůsobit zásadám, které stanovil II. vatikánský koncil v konstituci o posvátné liturgii Sacrosanctum concilium roku 1963 a další liturgické dokumenty. U nových kostelů je uspořádání podřízeno současným požadavkům slavení liturgie. Při stavbě by se mělo dbát na důstojnost a zároveň i účelnost stavby (SC 128). U zařízení s historickou a uměleckou hodnotou může jít pouze o doplnění o nové prvky.

Jako příklad citelné přestavby interiéru můžeme zmínit románský kostel sv. Petra a Pavla v Řeznicích, kde bylo při moderní úpravě oltářního prostoru v roce 1988 použito u oltáře a svatostánku lité sklo. Ve většině případů se ale u nových oltářů používá kámen (srov. VPŘM 301).

*Obr.77 Úprava presbytáře
románského kostela sv. Petra
a Pavla v Řezovicích.*

Liturgický prostor musí mít vazbu na povahu společenství křesťanů. „*Jste stavbou, jejímž základem jsou apoštolové a proroci a úhelným kamenem sám Kristus Ježíš. V něm je celá stavba pevně spojena a roste v chrám, posvěcený v Pánu.*“ (Ef 2,20).

Hlavní změny, které ovlivnily liturgický prostor po reformě II. vatikánského koncilu:

- oltář již neuzavírá prostor, ale je ve středu dění
- oltářní prostor již není výrazně oddělen od lodi
- slavení mše „tváří k lidu“
- svatostánek již není součástí hlavního oltáře.¹⁰⁷

¹⁰⁷ Srov. VAVERKA, J. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*, str. 72.

Přes staletí používaná podélná dispozice vyjadřovala oddělení lidu od kléru. V současnosti sakrální stavby více připomínají sály prvních křesťanů, které nebyly rozlišeny na loď a presbytář, ale prostor byl jednotný.¹⁰⁸

Nejdůležitější změny v prostoru kostela se tedy týkají oltářního prostoru, který byl vždy liturgickým středem kostela. U moderních staveb, kdy se místo podélné dispozice více uplatňují nepravidelné půdorysy, je často i prostorovým středem. Má být tak rozlehlý, aby se v něm mohly posvátné obřady plně rozvinout. Ohledně půdorysu neexistují žádná pravidla dispozičního řešení, důležitá je především dobrá viditelnost oltářního prostoru ze všech míst kostela. I z důvodu významového odlišení bývá oltářní prostor vyvýšen alespoň o jeden stupeň (srov. VPŘM 295). Vyzvednutím oltářního prostoru oproti prostoru pro lid by ale neměla být zpochybněna jednota celého společenství.¹⁰⁹

Pokud je v oltářním prostoru dostatek místa, může být vybaven i dalším zařízením. Jedná se o sedadlo pro ministranty, pro ostatní asistující a pro koncelebrující kněze. Dále zde mohou být stolky pro uložení bohoslužebných potřeb a knih. V katedrále je v oltářním prostoru navíc umístěno sedadlo pro biskupa.

Nezbytné zařízení oltářního prostoru tvoří oltář, ambon, sedes a kříž.¹¹⁰ Ústředním bodem je oltář. Má být zhotoven z trvanlivého materiálu a pevně fixován (srov. VPŘM 299). Rozměry závisí na velikosti oltářního prostoru a typu kostela. Umístění oltáře dále od zdi umožňuje i slavení eucharistie tváří k lidu. Na oltáři nesmějí být sochy ani obrazy svatých. Naopak by se měl zachovat zvyk ukládání relikvií do oltáře nebo pod oltář.¹¹¹

Při ponechání původního oltáře by se ale výzdoba měla týkat pouze nového oltáře, aby se neodváděla pozornost od místa, kde se slaví bohoslužby (srov. VPŘM 303). Na oltáři nebo v jeho blízkosti by měl být umístěn kříž s podobou ukřižovaného Krista (srov. VPŘM 308).

¹⁰⁸ Srov. POKORNÝ, P. *Obnovená liturgie*, str. 240.

¹⁰⁹ Srov. ČERNOUŠEK, *Liturgický prostor*, str. 24.

¹¹⁰ Srov. VAVERKA, J. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*, str. 78.

¹¹¹ Srov. ADAM, A. *Liturgika*, str. 413.

svatostánek

oltář

ambon

Obr. 78 Moderní kaple augustiniánského kláštera v Brně. Vitrajová technologie byla použita nejenom u oken, ale i u všech hlavních liturgických součástí interiéru.

V kostele by měl být jediný svatostánek. Bývá umístěn v adorační kapli nebo v oltářním prostoru. Místo by mělo být viditelné a označené tzv. věčným světlem (srov. VPŘM 314, 316).

Jednou z moderních sakrálních staveb, které byly postaveny po II. vatikánském koncilu, je kostel sv. Václava a sv. Anežky České v Hustopečích u Brna. Stavba byla zahájena v roce 1992 a o dva roky později byl kostel slavnostně vysvěcen. Je postaven na místě pozdně gotického kostela z 13. století, který byl v šedesátých letech 20. století zbourán.

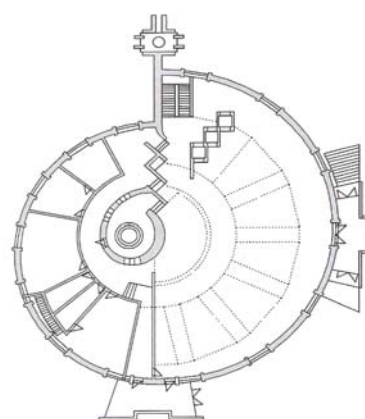
Půdorys kostela je tvaru spirály, která se odvíjí od podzemní kaple sv. Anežky České a vrcholí věží. Kostel měří v průměru 47m a výšky věže včetně kříže je 52 metrů. Vrcholek věže zdobí stylizovaná svatováclavská koruna

Interiér tvoří postupně klesající prostor s půlkruhovým presbytářem na dvou stupních, který je umístěn na nejnižším místě lodi. V místě nejvyššího prostoru na pravé straně presbytáře je kůr s varhanami a pod ním zpodědnice. Vybavení interiéru kostela je pořízeno ze zachráněných artefaktů původního kostela.¹¹²

Obr.80 Kostel sv. Václava a sv. Anežky České

Obr.79 Půdorys kostela v Hustopečích

Protože se v dnešní době činnost církve nemůže omezit pouze na konání bohoslužeb, měly by mít nové stavby více funkcí. Každý nový kostel by měl mít zázemí pro setkávání farnosti, vyučování náboženství a další aktivity společenství. Příkladem takovéto sakrální stavby je farní centrum sv. Prokopa v Praze - Nových Butovicích.¹¹³

¹¹² Srov. VAVERKA, J. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*, str. 297-301.

¹¹³ Srov. MACHÁNĚ, J. Liturgický prostor ještě čekají změny. In *Katolický týdeník* č. 17/2004.

Kaple sv. Prokopa se nachází v oválné části stavby. Nad presbytářem vystupuje 28 metrů vysoká věž. Prostor kaple je oddělen posuvnými stěnami, jejichž rozevřením může být prostor v případě potřeby dále rozšířen o sousední sál a učebnu.

Interiér kaple je jednoduchý. Prostor se snižuje směrem k oltáři. Presbytář je osvětlen dvěma bočními okny a světlíky stropu. Na stěnách jsou pravidelné výklenky pro křížovou cestu a jedna velká nika se sochou sv. Prokopa v životní velikosti.¹¹⁴

Obr.81 Kaple v centru sv. Prokopa

Obr. 82 Komunitní centrum sv. Prokopa

¹¹⁴ Srov. VAVERKA, J: *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*, str. 331-332.

2. Architektonický vývoj kláštera v Břevnově

2.1. Historie kláštera

Klášter sv. Markéty založený v roce 993 je nejstarším mužským benediktinským kláštelem v Čechách. Na jeho založení se podílel český kníže Boleslav II. (932-999) a pražský biskup sv. Vojtěch. Ten přivedl do kláštera první skupinu řeholníků s opatem Anastaziem. Původní klášter byl však zasvěcen sv. Benediktu, Bonifáci a Alexiovi.¹¹⁵

Je pravděpodobné, že klášter v Břevnově byl budován už mezi léty 984 – 988. V této době již existoval klášter benediktinek u kostela sv. Jiří na Pražském Hradě a jistě se také plánovalo založení mužské větve.¹¹⁶

K založení kláštera se váží dvě písemnosti. Je to zakládací listina Boleslava II. ze 14. ledna 993, tedy ze dne vysvěcení kláštera, a privilegium papeže Jana XV. z 31. května 993.¹¹⁷ První listina je bezpochyby falzum. Dokument je sepsán písmem 13. století. Obsahuje výčet svobod, statků, lidí, peněžních a naturálních platů, které byly klášteru uděleny knížetem Boleslavem II.¹¹⁸

Obr.83 Sv. Benedikt mezi sv. Bonifácem a sv. Alexiem, v pozadí pohled na Břevnov.

Bula Jana XV. Byla vydána v Reate 31.5.993. Tato bula je potvrzení již darovaných statků a privilegií Knížetem Boleslavem II. téhož roku. „*Břevnovský opat má svou důstojností zaujímat hned*

¹¹⁵ Srov. STEHLÍKOVÁ, D. SOMMER, P. *Krypta kláštera v Břevnově*, str. 7.

¹¹⁶ Srov. ROYT, J. *Břevnovský klášter*, str. 6.

¹¹⁷ Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 25.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 13.

*první místo po biskupovi.*¹¹⁹ U této listiny převládá názor, že je pravá, ačkoli obsah textu byl pozměněn při přepisování několika přídavy. Originál byl psán na papýru a vzhledem ke stáří a špatné čitelnosti byl pořízen přepis na žádost opata Dluhomila (1217-1236). Obsah buly je tedy známý díky přepisu, který je součástí listiny Přemysla Otakara II. z 24. července 1224. Tím bylo potvrzeno výjimečné postavení a veškerá privilegia kláštera z dob jeho založení.¹²⁰

O založení kláštera v Břevnově existuje legenda. Kníže Boleslav II. i sv. Vojtěch chtěli založit nový klášter, ale nemohli se shodnout kde. Jedné noci kníže i Vojtěch měli stejný sen. V lese viděli jelena, který pije ze studánky. Nad ním se vznášel sv. Benedikt obklopený svatozáří. Druhý den se oba vydali to místo hledat. Setkali se v lese, kde našli skutečně studánku, a na tom místě založili klášter Břevnov.¹²¹ Legenda se traduje od 13. století. Poprvé byla zaznamenána v kronice Václava Hájka z Libočan v roce 1541.¹²²

Kníže Břetislav, který vládl v Čechách v letech 1034–1055, přivezl r. 1039 z Hnězdna do Prahy ostatky sv. Vojtěcha, které byly uloženy v kapli při rotundě sv. Víta na Pražském Hradě. Na jeho památku dal v Břevnově postavit nový kostel – „s pomocí boží větší kostel ke cti sv. Adalberta, apoštola českého národa, i pro věčnou spásu duše své a svých rodičů“.¹²³ Kníže daroval kostelu i několik vesnic. Ve stejném roce byl v Břevnově

Obr.84 Sv. Benedikt a sv. Vojtěch na nejstarší pečeti kláštera

pohřben poustevník Vintíř a klášter se tak stal i poutním místem. Později byly v roce 1262 darovány klášteru uherským králem Bélou IV. ostatky (ramenní kost)

¹¹⁹ Tamtéž, str. 26.

¹²⁰ Tamtéž, str. 25-38.

¹²¹ Srov. BEDRNÍČEK, P. *Příběhy pražských svatyní*, str. 222.

¹²² Srov. STEHLÍKOVÁ, D. *Břevnovský klášter a okolí*, str. 3.

¹²³ VILÍMKOVÁ, M., PREISS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str.34.

sv. Markéty. Postupně původní zasvěcení kostela bylo zapomenuto a od konce 16. stol se hovoří pouze o zasvěcení sv. Markétě.¹²⁴

Ve středověku klášter vzkvétal. Zvětšoval se jeho majetek i privilegia, např. královská imunita, soudní pravomoc na vlastních panstvích a exempce. Ke klášteru v této době patřila i škola, skriptorium a další umělecké řemeslnické dílny. Břevnov se stal mateřským klášterem dalších konventů benediktinů v Čechách a na Moravě, např. v Rajhradě u Brna, v Polici nad Metují, v Hradišti u Olomouce a v Broumově.¹²⁵

Během husitských bouří Pražané a Táborité celý klášter vyplnili a vypálili. Požár zničil sice jen dřevěné části budov, ale zbylé části byly opravovány velice pomalu, a proto dost chátraly. Všechny budovy byly už předtím prázdné. Benediktini včas místo opustili. Většina z nich spolu s opatem Mikulášem odešli do kláštera v Broumově, který byl v té době lépe opevněn. Odvezeny byly i nejdůležitější cennosti a listiny.¹²⁶

Na téměř 200 let se sídlo benediktinů přemístilo do Broumova a do 19. století vládl oběma klášterům jeden opat – břevnovsko-broumovský. V Břevnově sídlil pouze probošt.¹²⁷

Po skončení husitských válek císař Zikmund na žádost opata Heřmana potvrdil stará klášterní privilegia. Klášter byl ale poté několikrát poškozen. Poprvé během třicetileté války, nato požárem 13. června 1678 v den svátku sv. Markéty, nakonec vojenskými vpády. V roce 1741 zde pobýval s francouzským vojskem bavorský vévoda Karel Albert a řeholníci se museli uchýlit na Kladno. V dalších letech to byli Prusové, kteří v klášteře zřídili vojenský lazaret.

¹²⁴ Srov. ROYT, J. *Břevnovský klášter*, str. 8-9.

¹²⁵ Srov. STEHLÍKOVÁ, D. SOMMER, P. *Krypta kláštera v Břevnově*, str. 7.

¹²⁶ Srov. BEDRNÍČEK, P. *Příběhy pražských svatyní*, str. 224.

¹²⁷ Srov. STEHLÍKOVÁ, D. SOMMER, P. *Krypta kláštera v Břevnově*, str. 7-8.

Současná barokní podoba kláštera vznikla během 17. a 18. století. Jedním z významných opatů, kteří začali s přestavbou, byl Tomáš Sartorius (1663 – 1700). V jeho práci pokračoval Otmar Zinke (1700 – 1738), jenž najal Kryštofa a Kiliána Ignáce Dientzenhofery, a společně dokončili barokní přestavbu.¹²⁸

Klášter byl v roce 1950 zrušen. Novostavby sídliště a komunikací zničily klášterní vesnici a vnější část klášterních pozemků. Budovy konventu a prelatury byly využívány Státním ústředním archívem a knihovna byla pod správou Státní knihovny ČSR. V hospodářských budovách byl umístěn depozitář archeologického výzkumu a sídlily zde také výrobní podniky. Kromě kostela sv. Markéty nebyly budovy přístupny veřejnosti.¹²⁹ Břevnovské opatství bylo při výročí 1000 let trvání kláštera obdařeno papežem Janem Pavlem II čestným titulem »arciopatství«.

2.2. Nejstarší stavební podoba kláštera

Pro získání představy o podobě kláštera je důležitý archeologický výzkum, který probíhal v letech 1965 – 1974. Je více možností, jak vypadalo nejstarší sídlo. Vzhledem k poloze kláštera v blízkosti vesnice Břevnov existuje názor, že prvním klášterním kostelem mohl být již dříve postavený kostel, a to ve vesnici Břevnov. V listině Boleslava II. se sice uvádí vesnice (villa Brevnow), ale také, že stála mimo nový klášter. Je tedy pravděpodobnější, že pro klášter vznikla novostavba. Podle archeologického průzkumu nelze zjistit, zda první kostel byl dřevěný nebo kamenný. Kostel stavěný ze dřeva ale neměl takovou hodnotu jako kostel kamenný. Dřevěný kostel sloužil spíše pouze jako provizorium. Byl považován za majetek movitý a v případě potřeby mohl být i přenesen na jiné místo.¹³⁰

Klášter měl být vysvěcen 14. ledna 993. Svatý Vojtěch v této době pobýval v Římě a do Prahy se vrátil a s poselstvem knížete Boleslava II. asi v polovině

¹²⁸ Srov. ROYT, J. *Břevnovský klášter*, str. 9 -12.

¹²⁹ Srov. STEHLÍKOVÁ, D. SOMMER, P. *Krypta kláštera v Břevnově*, str. 8.

¹³⁰ Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 100-101.

listopadu r. 992. Během tak krátké doby by kníže nestihl postavit provizorní stavbu, zvláště v tomto ročním období. Proto je možné, že stavební činnost na novém klášteře začala již dříve, a to zřejmě předtím, než Vojtěch odjel z Čech, tedy mezi léty 984-988. Navíc Vojtěch studoval v Magdeburgu, kde se setkal s kamennou církevní architekturou. Ve městě byl benediktinský klášter a klášterní kostel se právě v době jeho studií přestavoval na katedrálu.¹³¹ Nadto i v samotném Vojtěchově rodišti v Libici u Poděbrad již existoval kamenný kostel.¹³²

Pokud Vojtěch v Čechách připravoval založení mužského kláštera, jednalo by se spíše o kamenné stavby. Stavbou kostela se začínalo ve většině případů od východu, tedy presbytářem. Již samotný presbytář mohl být posvěcen a loďe dostavěny později.¹³³

2.3. Románský a gotický Břevnov

O podobě původního kostela sv. Benedikta, Bonifáce a Alexie není nic známo. Dochoval se pouze popis apsidy krypty, která byla objevena opatem Sartoriem v roce 1671 při přestavbě kláštera. O svém nálezu se zmínil v dopise pražskému arcibiskupovi. Popisuje v něm objevenou kryptu - půlkruhový půdorys, stěny členěné čtyřmi sloupy, spadaná omítka různých barev. Opat Sartorius se domníval, že našel kryptu sv. Štěpána, kde měl být pohřben bl. Vintíř. Krypta byla během přestavby zničena.¹³⁴

Obr 85 Poustevník Vintíř. Rytina 18. století.

¹³¹ Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 30-34.

¹³² Srov. SYROVÝ, B. *Architektura svědectví dob*, str. 135.

¹³³ Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 34.

¹³⁴ Tamtéž, str. 38.

Při archeologickém průzkumu byly objeveny zbytky (krypta) kostela sv. Vojtěcha postaveného knížetem Břetislavem kolem roku 1045. Z téhož roku je dochována listina, kde se kromě stavby uvádí i klášteru darované vesnice.¹³⁵ Navíc je uvedeno, že postaven měl být větší kostel (ecclesia maior), tudíž nešlo pouze o přestavbu původního kostela. V klášteře ve středověku tedy zřejmě stály kostely dva. První kostel zasvěcený sv. Benediktu, Bonifáci a Alexovi a druhý kostel sv. Vojtěcha, jehož románská krypta byla objevena pod chórem kostela sv. Markéty.¹³⁶

2.3.1. Krypta

Stěny krypty jsou zděné z opukových kvádrů. Na polosloupech jsou zbytky polychromie, na dalších částech zdi je patrná původní vápenná omítka.¹³⁷

Objevená krypta vznikla jako první část klášterního kostela. Půdorys základů neodpovídá nadzemnímu zdivu, což je dáno zřejmě změnami stavebního plánu v průběhu stavby. Interiér byl tvořen z prostoru kněžiště a k němu přiléhající trojlodní části, která byla členěna dvěma řadami sloupů po čtyřech. I obvodové zdi byly členěny – dvanácti polosloupky s krychlovými hlavicemi a dvěma čtvrtsloupky.

Obr. 86 Románská krypta pod kostelem sv. Markéty.

¹³⁵ V tomto roce kostel ještě zřejmě dokončen nebyl. Ostatky sv. Vojtěcha byly převezeny do Prahy v roce 1039. Na dokončení celé baziliky by bylo třeba více času. Jistě už ale byla alespoň dostavěna východní část s kryptou, kde měl být pohřben bl. Vintíř. Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 102.

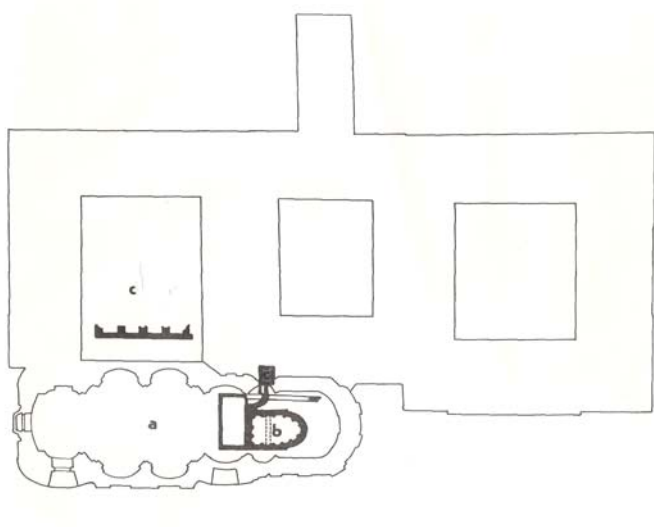
¹³⁶ Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 35.

¹³⁷ Srov. STEHLÍKOVÁ, D. SOMMER, P. *Krypta kláštera v Břevnově*, str. 10.

Apsida má půdorys rozevírajícího se půlkruhu. Ve vrcholu kněžiště pod klenutím jsou tři okénka s rozevřenými špaletami. Po stranách jsou široké, půlkruhově zaklenuté niky.¹³⁸

V polovině 13. století krypta ztratila svůj liturgický význam. Stavební zásahy změnilly radikálně její podobu. Ve směru sever – jih byla vestavěna příčka a východní část krypty byla zasypána. Terénní situace v okolí kostela byla jiná než v 11. století. Zvýšením terénu byla zakryta okénka, která musela být zazděna.¹³⁹

*Obr.87 Půdorysný plán kláštera se zakreslením výsledků archeologických výzkumů v letech 1965 – 1974.
a – kostel b – krypta
c – rajský dvůr*

2.3.2 Románský kostel a konvent

Archeologický výzkum probíhal také v letech 1991-1992, díky němuž se podařilo získat další poznatky o podobě břevnovského románského chrámu. Jednalo se o kamennou trojlodní baziliku, ke které na severu přiléhala čtyřkřídlá konventní budova s dvorem. Na západě zřejmě byly dvě věže. Boční lodi baziliky na východě ústily vždy do apsidy. Při výzkumu byl odkryt celý jižní obvod románského chrámu. Délka jižní lodi byla necelých 35m, celková pak 42 m a šířka lodí 7 m. Chrám neměl transept.¹⁴⁰

¹³⁸ Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 68-69.

¹³⁹ Tamtéž, str. 73.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 75-76.

Románská a po ní i gotická bazilika stály na místě dnešního chrámu sv. Markéty, protože benediktini dodržovali pravidlo setrvalosti v místě tzv. *stabilitas loci*.¹⁴¹

Během 2. poloviny 13. stol se do románského kláštera se dostala gotika. První gotická stavba se objevila za opatování Martina (1253 – 1278). Jednalo se o samostatnou kaplovitou stavbu s pětibokým presbytářem, která částečně nahrazovala závěr jižní boční lodi. Její délka byla přibližně 7 m. Prostor byl z části zahrouben pod úroveň kostela. Byl proto málo osvětlen a připomínal prostor krypty. Touto stavbou zanikl jižní vstup do románské krypty, jejíž některé funkce tato stavba převzala, např. přechovávání vzácných relikvií. V této době se zřejmě jednalo o uložení ostatků poustevníka Vintíře. Samotný kostel začal být přestavován v roce 1296 za opata Bavora z Nečtin (1290 – 1332).¹⁴²

Opat Bavor provedl v areálu mnoho změn. V jeho době zřejmě zanikl starý románský závěr a vznikl nový gotický chór. Přestavba románského kostela na gotický nebyla nikdy dokončena. Podle odkrytých částí půdorysu je zřejmé, že plány byly během stavby několikrát změněny. Mělo se jednat o vícelodní chrám, kde šířka hlavní lodi byla 11 metrů, šířka jižní boční lodě 7 m a severní 3 m.¹⁴³

Podle archeologických nálezů lze soudit, že budova klauzury přiléhala k severní straně hlavního kostela. Na západním rajsčém dvoře dnešní klauzury byly odkryty zbytky ambitu s románským a gotickým lavatoriem¹⁴⁴. Refektář se pravděpodobně nacházel v severním křídle. Románská klauzura byla situována stejném místě jako gotická.¹⁴⁵

¹⁴¹ Srov. STEHLÍKOVÁ, D. *Břevnovský klášter a okolí*, str. 2.

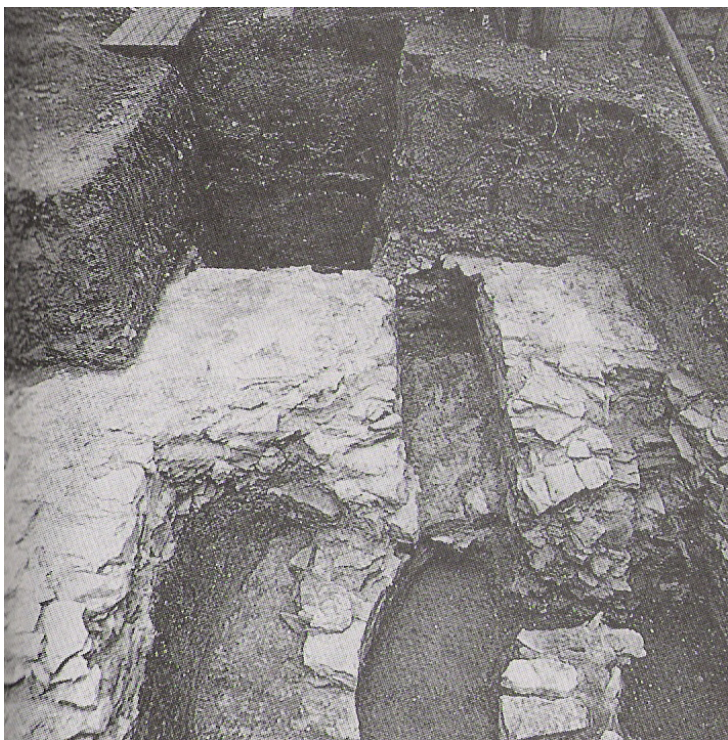
¹⁴² Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 78-79.

¹⁴³ Tamtéž, str. 80-83.

¹⁴⁴ Lavatorium = původně kaplovitá stavba nad studnou u klášterní klauzury v rajsčém dvoře, určená k umývání rukou před vstupem do refektáře. CHODURA, R. *Malý slovník pojmů sakrální architektury*, str. 34.

¹⁴⁵ Srov. STEHLÍKOVÁ, D. SOMMER, P. *Krypta kláštera v Břevnově*, str. 10.

Chór tohoto chrámu tedy dokončen byl, ale podle zprávy z vizitačního protokolu Arnošta z Pardubic z roku 1357, kde se hovoří o havarijním stavu klášterních budov je zřejmé, že se na stavbě chrámu již nepokračovalo.¹⁴⁶

*Obr. 88 Severní část
objeveného lavatoria.*

2.4 Podoba kláštera po husitských válkách

Jeden z pramenů, ve kterém lze najít informace o podobě kláštera těsně před husitskými válkami, je Břevnovský urbář z roku 1406. Vznikl za opata Diviše II. a obsahuje především údaje o hospodaření a zdrojích klášterních důchodů. Podle této listiny k severní straně baziliky sv. Markéty přiléhala konvetní kvadratura, uzavírající rajský dvůr třemi budovami řeholní klauzury. V přízemí bylo zimní dormitorium, refektář, kapitulní síň, kuchyně. V patře bylo letní dormitorium, letní refektář a infirmarium. Východně od klauzury se nacházela prelatura, noviciát, obydlí konvršů a dům pro hosty.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 84.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 207-208.

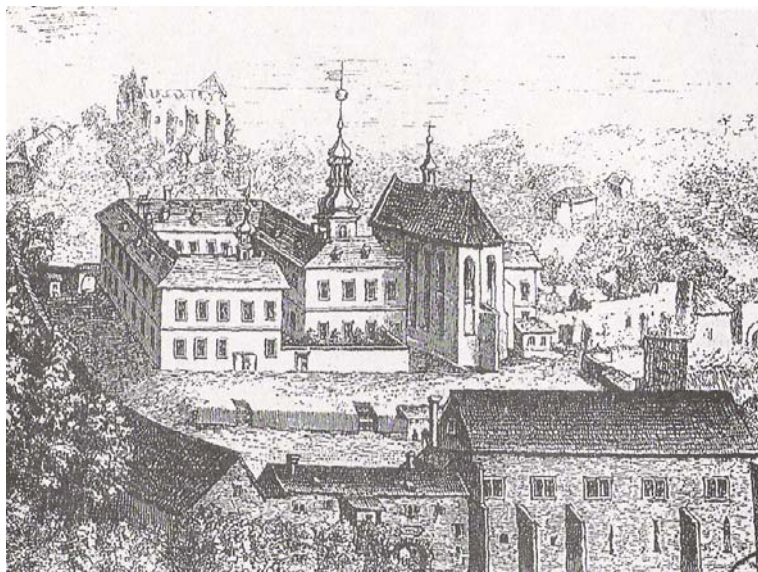
Do husitských válek byl Břevnov jedním z nejbohatších a nejlépe prosperujících klášterů v Čechách. Po vypálení husity nastal dlouhotrvající úpadek. Zničeny byly dřevěné části budov a střech. Kamenné části nebyly hned opraveny, proto značně zchátraly. Nedlouho po husitských válkách opat Heřman započal se základními opravami. Nechal částečně opravit menší kostel sv. Benedikta, Bonifáce a Alexia a alespoň jednu budovu kláštera, ve které se dalo bydlet. V 15. století většina mnichů stále zůstávala v Broumově. Ovšem vzhledem ke zprávě o pohřbení opata Jana II. v roce 1499 v Břevnově v kostele je zřejmé, že jeden z kostelů musel být opraven tak, aby v něm bylo možné konat bohoslužby. K dalším opravám došlo později za vlády císaře Rudolfa II., který k opravám i finančně přispěl. Podoba břevnovského kláštera ze 16. století a z 1. poloviny 17. století není známa, protože nikde nebyl vyobrazen. Jednalo se pouze o zříceniny, tedy kromě opraveného chóru kostela a jednoho obytného stavení. Klášter byl ovšem po bitvě na Bílé hoře 8. listopadu 1620 opět vypálen, tentokrát císařskými vojáky. Nedlouho poté za podpory Ferdinanda II. se podařilo některé části opravit, hlavně kostel a probošství.¹⁴⁸

Dalším z významných opatů benediktinské provincie v Čechách byl Tomáš Sartorius. Zvolen byl 9. listopadu 1663 a v úřadu byl až do své smrti roku 1700. Opat měl v plánu postavit novou konventní budovu, a tím umožnit početnější osazení kláštera. Jak tato budova měla vypadat, dokládá smlouva, kterou opat uzavřel roku 1668 se zednickým mistrem Martinem Reinerem. Budova měla být dvoupodlažní, s předsíní, pokoji, refektářem, kuchyní, schodištěm a chodbami. Vyzděna měla být z kamene a cihel a měla být klenutá. V místnostech měly být cihlové dlažby. Stavba nového konventu ale nepokračovala příliš rychle. Známý jsou i jiné smlouvy s dalšími řemeslníky, které dokládají, že v roce 1668 v říjnu již byla dokončena hrubá stavba severního křídla s věží. Celá konventní budova byla dostavěna v roce 1674.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 44-55.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 65-66.

Bohužel o 4 roky později v den svátku sv. Markéty 13. června 1678 klášter vyhořel. Tento den se konala populární pouť. Vyhořel kostel, ovčín, stáje a sýpka. Nicméně již téhož roku o svatodušních svátcích byl klášter opraven natolik, že bylo možné zahájit bohoslužby.¹⁵⁰

Obr. 89 Břevnovský klášter před požárem v roce 1678.

V roce 1691 byla opět uzavřena stavební smlouva, ale s novým stavitelem P. I. Bayerem. Týkala se stavby sklepa klášterního pivovaru.¹⁵¹

2.4.1 Projekt P. I. Bayera na přestavbu kláštera

Bayer se vrátil do Břevnova v roce 1694, kdy opravoval opatské pokoje a část konventní budovy.¹⁵² I nástupce opata Sartoria opat Otmar Zinke (1700-1738), který měl v úmyslu klášter „pozvednout k jeho bývalé slávě a věhlasu“, ¹⁵³ pověřil P. I. Bayera stavbou nového chrámu a klášterního komplexu. V této době byl Bayer na vrcholu své umělecké kariéry. V minulých letech byl již ve službách benediktinů, cisterciáků a jezuitů, např. pracoval na výstavbě novoměstské koleje a kostela sv. Ignáce pro jezuity v Praze na Karlově náměstí. Zachovaly se celkem čtyři Bayerovy plány, které vznikly mezi léty

¹⁵⁰ Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 66.

¹⁵¹ Tamtéž, str. 70.

¹⁵² Opat Sartorius P. I. Bayera také zaměstnával i mezi léty 1691 – 1694, ale mimo klášter. Bayer pracoval na přestavbě domu v Dlouhé ulici na Starém Městě pražském, který byl využíván při úředních jednáních v Praze, aby se ušetřily nákladné cesty z Břevnova do Prahy. Tamtéž, str. 72.

¹⁵³ Tamtéž str. 73

1703 - 1708. Na prvním plánu je také nakreslen půdorys starších staveb i ruin středověkého kláštera.¹⁵⁴

Původně Bayer navrhl symetrické řešení, s kostelem uprostřed a po stranách s klášterními budovami. Znamenalo by to ovšem zbourání budovy Sartoriova kláštera, která byla pouze třicet let stará, a mohla se tedy stále využívat. Protože náklady by byly značné, rozhodl se opat Otmar pro jiné řešení. Konvent i prelatura měly být zbudovány po severní straně kostela.¹⁵⁵

Obr. 90 Projekt stavby P. I. Bayera – průčelí kostela a část prelatury.

V roce 1701 byly zahájeny přípravy ke stavbě. Byl obnoven starý břevnovský lom a zřízena cihelna. První stavební práce na novém klášteře a kostele byly zahájeny na začátku roku 1708. Slavnostní položení základního kamene nové budovy se konalo dne 30. května 1708 a podle zápisu v diáriu kláštera se uvádí, že kámen byl položen v dolním ambitu, na straně muzea.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 220-221.

¹⁵⁵ Srov. VILÍMKOVÁ, M. *Stavitelé paláců a chrámů*, str. 84.

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 222-233.

Stavbu vedl podle svého projektu sám Pavel Ignác Bayer. Pod jeho vedením stavební činnost ale probíhala v Břevnově pouze do poloviny roku 1709.¹⁵⁷ Dle nalezeného konceptu dopisu opata Zinkeho P. I. Bayerovi jsou zřejmé důvody, kvůli nimž opat zrušil uzavřenou smlouvu na výstavbu kláštera. Bylo to především pro navýšení rozpočtu. Bayer i jinak porušil dojednání stavební smlouvy - nedostatečný dohled nad stavbou, špatně vyplácené mzdy, nedostatečné založení základů aj.¹⁵⁸

Otmar Zinke v roce 1709 kontaktoval Kryštofa Dientzenhofera, aby mu posoudil Bayerovu stavbu. Nejdříve byl K. Dientzenhofer angažován proto, aby stavbu podle Bayerova projektu v dostatečné kvalitě dokončil.¹⁵⁹

2.5 Vrcholné baroko

2.5.1 Dientzenhoferové

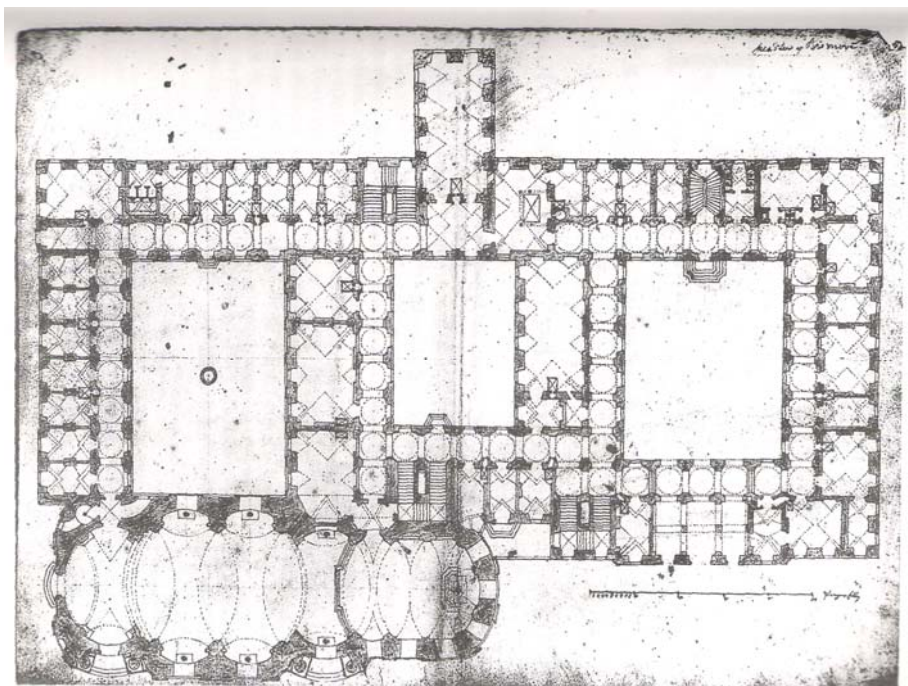
Kryštof Dientzenhofer pocházel z Bavorska. Do Prahy přišel ještě jako tovaryš kolem roku 1678. Postupně pracoval jako polír a v roce 1687 byl přijat do malostranského zednického cechu. Jako stavitel pracoval samostatně poprvé v klášteře v Teplé od roku 1692. V devadesátých letech 17. století měl už Kryštof Dientzenhofer dobře zavedený a prosperující stavební podnik. Na počátku 18. století byl již velmi známým stavitelem, pracujícím na řadě významných projektů.¹⁶⁰

¹⁵⁷ Ve stejné době pracoval Bayer i na jiném projektu – stavbě schwarzenberského zámku Ohrada, proto mu na Břevnov nezbývalo dostatek času. Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 76.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 76-77.

¹⁵⁹ Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 234.

¹⁶⁰ Srov. VILÍMKOVÁ, M. *Stavitelé paláců a chrámů*, str. 65-76.

Obr. 91. Kostel a klášter v Břevnově. Plán Kryštofa Dientzenhofera z r. 1716.

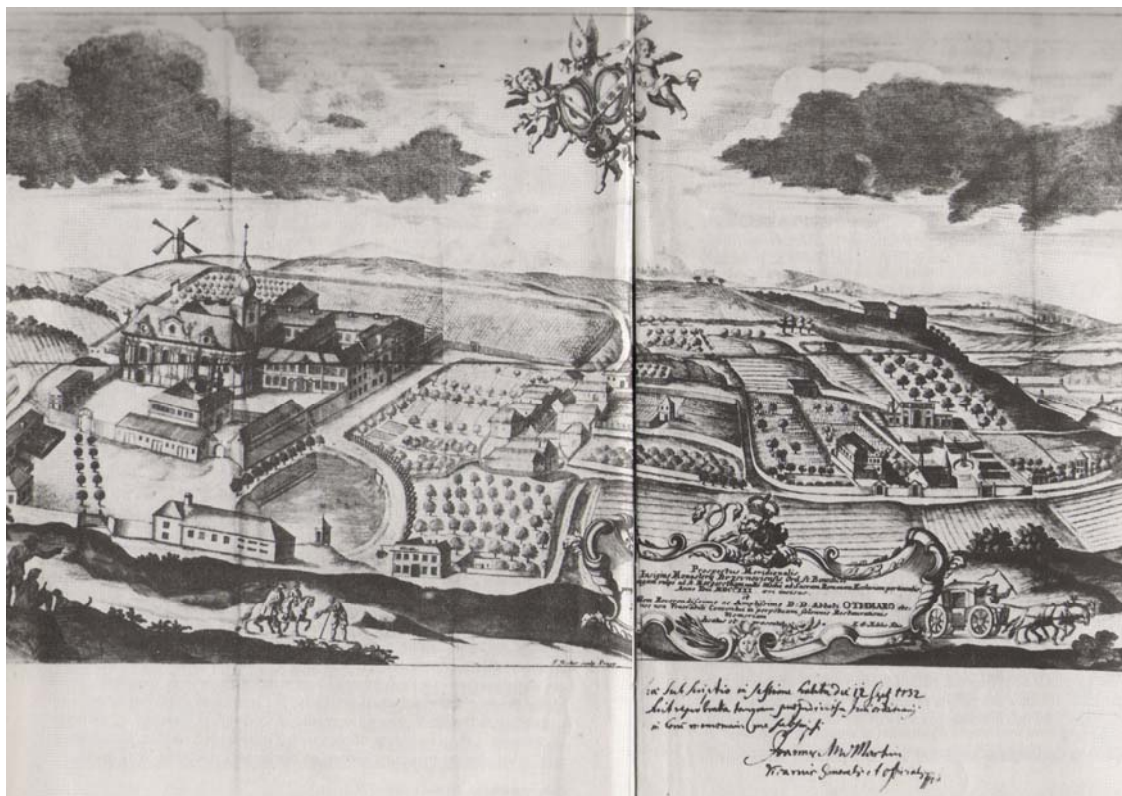
Syn Kryštofa Dientzenhofera Kilián Ignác studoval nejprve na malostranském jezuitském gymnáziu. Poté se začal učit zednickému řemeslu u svého otce. Jeho prvním samostatným dílem je stavba novoměstského letohrádku Jana Václava Michny z Vacínova z r. 1717. Po otcově smrti v roce 1722 podnik převzal a nastoupil u břevnovsko-broumovských benediktnů na otcovo místo stavitele.¹⁶¹

V roce 1710 byl K. Dientzenhofer jmenován stálým architektem, a tak mohl přepracovat Bayerův projekt novostavby.¹⁶² O dva roky později již byla dokončena loď kostela sv. Markéty, od varhanní kruchty až po presbytář. V tomto novém prostoru byly také zahájeny bohoslužby. V následujícím roce 1713 byly veškeré stavební práce zastaveny. V Čechách vypukla morová epidemie a hrozilo tedy nebezpečí zavlečení nákazy do kláštera. Po roce epidemie ustoupila a mohlo se s výstavbou pokračovat. V areálu byla také zbořena budova, která byla mylně považována za mincovnu. V tomto objektu, který zbudoval opat Bavor, byly dílny

¹⁶¹ Tamtéž, str. 101-115.

¹⁶² Stavba ale již byla zahájena, proto musel K. Dientzenhofer brát na původní Bayerovy plány ohled a ne zcela je změnit. Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 248.

pro různé řemeslníky. Materiál byl použit při výstavbě nových budov. 1. listopadu 1715 opat Otmar požehnal dokončenou západní část kláštera. Podle prvního inventáře vybavení nového kláštera, který byl sepsán r. 1716, je zřejmé, že v této době velká část konventu byla obývána. Od téhož roku se na stavbě začal podílet i Kilián Ignác Dientzenhofer.

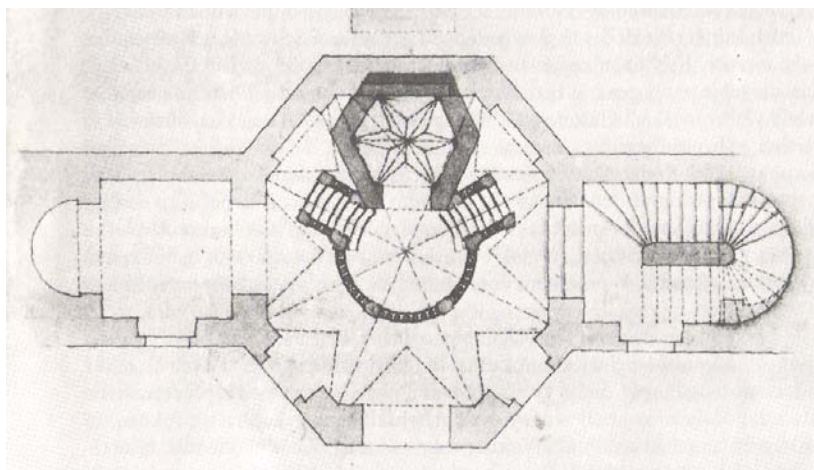
Obr. 92. Břevnov okolo r. 1721 – rytina podle kresby K. I. Dientzenhofera.

Práce stále probíhaly na presbytáři kostela, především na jeho vnitřním vybavení. V roce 1720 byl osazen hlavní oltář a v prosinci následujícího roku byl kostel požehlán. Souběžně s výstavbou prelatury a kostela se opravovaly i hospodářské budovy v klášterním dvoře.¹⁶³

V roce 1724 byla zahájena přestavba zahradního pavilónu Vojtěška podle projektu Kiliána Ignáce Dientzenhofera. U této studánky (pramene Brusnice)

¹⁶³ Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 78-83.

mělo podle legendy dojít k setkání sv. Vojtěcha s knížetem Bořivojem. Pravděpodobně již za opata Bavora byla zbudována na tomto místě menší kamenná osmiboká stavba s žebrovou klenbou a schodištěm ke studánce.¹⁶⁴

Obr.93 Půdorys pavilónu Vojtěška v zahradě kláštera

Stavební práce v Břevnově po dokončení Vojtěšky na několik let ustaly.¹⁶⁵ Až r. 1735 se opat Otmar rozhodl přestavět Sartoriův konvent a zřídit zde infirmarium, opět podle projektu K. I. Dientzenhofera. Poslední budovou postavenou za opata Otmara Zinkeho byl skleník na terase klášterní zahrady. I Zinkeho nástupce Benno Löbl (1738-1751) si jako svého stavebníka ponechal K. I. Dientzenhofera, avšak k větším stavebním úpravám již nedošlo. Jednalo se spíše o interiér konventu – čalounění stěn pokojů, výzdoba freskami, štukatérské práce aj.¹⁶⁶

I přesto byl K. I. Dientzenhofer velmi zaměstnán. Jednak opravami válečných škod, ale i mimo Břevnov – opravy v Broumově, přestavba tvrze na Kladně, kaple na statku Hrdly.¹⁶⁷

Po dobytí Prahy r. 1741 byl klášter obsazen francouzským vojskem a v prelatuře byl ubytován bavorský vévoda Karel Albert. Klášter takto utrpěl

¹⁶⁴ Srov. STEHLÍKOVÁ, D. *Břevnovský klášter a okolí*, str. 3-4.

¹⁶⁵ V této době se přestavoval klášter v Broumově. Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 88.

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 93-94.

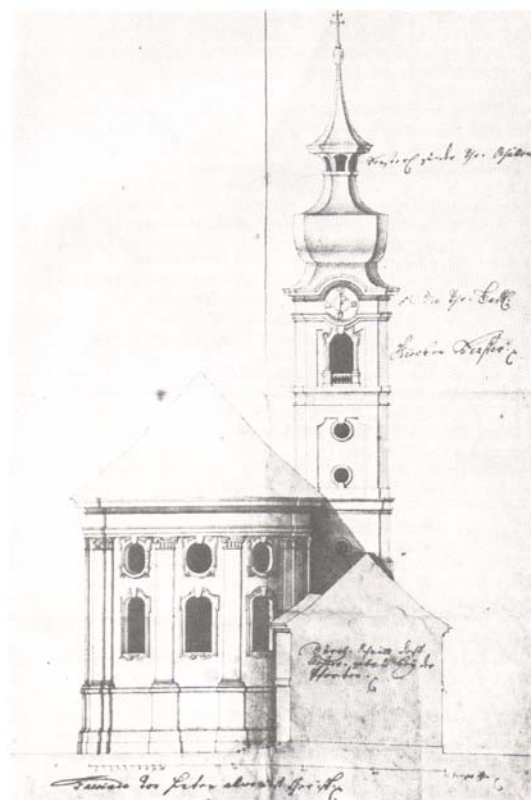
¹⁶⁷ Srov. VILÍMKOVÁ, M. *Stavitelé paláců a chrámů*, str. 122-124.

značných škod. V klášterním diariu jsou popsány válečné události i následujícího roku, kdy byl klášter opět obsazen, a to saským a rakouským vojskem. Většina obyvatel kláštera i s cennými věcmi odešla do Kladna. Nejvíce poškozeny byly zahrady kláštera. Dále pak vyhořel mlýn, domek vrátného u brány, ovčín a částečně pivovar. Zničen byl i klášterní mobiliář. Kostel sv. Markéty zůstal nedotčen.¹⁶⁸

K. I. Dientzenhofera zaměstnávaly i jiné benediktinské¹⁶⁹ kláštery v Čechách, např. klášter sv. Jan pod Skalou, klášter v Kladrubech a sázavský klášter.¹⁷⁰

2.5.2 Kostel sv. Markéty.

Kostel sv. Markéty je dominantou klášterního komplexu. Byl postaven podle projektu Kryštofa Dientzenhofera. Jedná se o jednolodní, jednopodlažní kostel s dvěma průčelími. Západní vstupní průčelí má uprostřed hlavní portál a zaoblená nároží. Ta jsou členěna trojicemi iónských pilastrů. Nad portálem je velké, půlkruhově zaklenuté okno. Nad hlavní, výrazně profilovanou římsou se vypíná štít s oválným oknem. Římsa na západním i jižním průčelí je ozdobena dvěma sochami – sv. Vojtěcha, knížete Boleslava II., sv. Benedikta a sv. Otmara.

Obr. 94 Závěr kostela sv. Markéty – plán
K. I. Dientzenhofera.

¹⁶⁸ Srov. VILÍMKOVÁ, M. PREIS, P. *Ve znamení břevna a růží*, str. 95-97.

¹⁶⁹ K. I. Dientzenhofer byl zaměstnáván i jinými řády, např. kapucíny, jezuiti a křižovníky s červenou hvězdou. Srov. VILÍMKOVÁ, M. *Stavitelé paláců a chrámů*, str. 129-133.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 126-129.

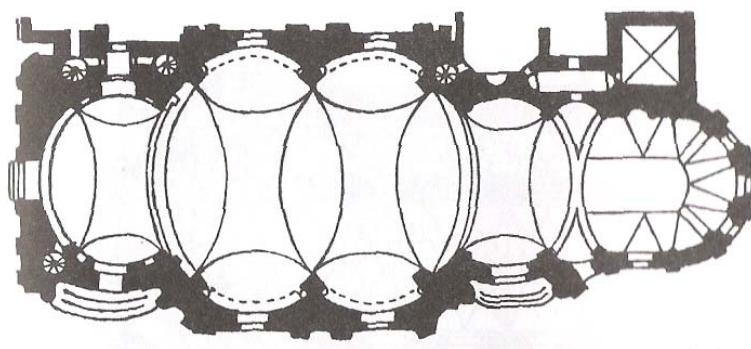
Jižní průčelí se skládá ze dvou dílů – lodi a presbytáře. Z průčelí vystupuje rizalit ukončený štítem stejného tvaru jako u západního průčelí. Loď i presbytář jsou členěny iónskými pilastry. Okna jsou opět půlkruhově zaklenutá, avšak v presbytáři jsou posazena níž, protože nad nimi jsou ještě další, oválná okna.¹⁷¹

Obr. 95 Kostel sv. Markéty – pohled od jihozápadu.

Půdorys lodi a západní části presbytáře je tvořen řadou navzájem se pronikajících oválů různé velikosti –větší ovály v střední části, menší na krajích. Tato soustava vytváří sálový prostor plný dynamiky.¹⁷²

Obr. 96 Půdorys kostela sv. Markéty

Klenba je cihelné konstrukce. Jde o pronik valené klenby s českou plackou.¹⁷³ Na klenutí nejsou výrazné jednotlivé hrany, a tak se z klenby stává souvislá zvlněná plocha.¹⁷⁴

¹⁷¹ Tamtéž, str. 89.

¹⁷² Srov. ROYT, J. *Břevnovský klášter*, str. 19.

¹⁷³ Srov. HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*, str. 246.

„Kose postavené pilastry dál zcelují vnitřní prostor a zároveň do něho vnášejí dojem pohybu.“¹⁷⁵

Architektonické řešení je velmi jednoduché. Jde pouze o zdvojené korintské pilastry a úseky kladí nad nimi. Pilastry jsou postaveny nakoso. Velmi výrazné jsou profilace říms.¹⁷⁶

Obr. 97 Interiér kostela sv. Markéty. Pohled na západní část s kruchtou.

Chrámovou klenbu pokrývají rozsáhlé fresky, které zhotovil Jan Jakub Steinfels. Na stropě v presbytáři je zobrazena Apoteóza sv. Benedikta. Dále jsou zde postavy reprezentující různé stavy duchovních a světských hodností. U každé postavy je číslo, které ukazuje, kolik světců z těchto úřadů a stavů bylo

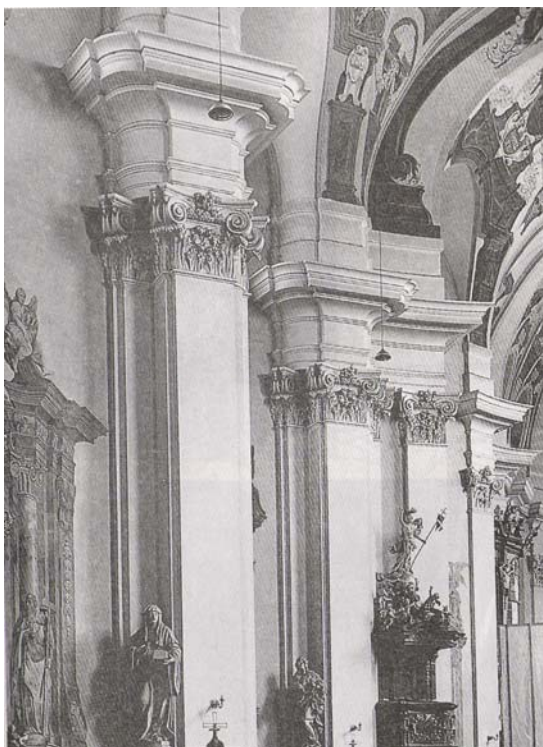
¹⁷⁴ Srov. SYROVÝ, P. *Dobrodružství architektury*, str. 279.

¹⁷⁵ Tamtéž, str. 279.

¹⁷⁶ Srov. VILÍMKOVÁ, M. *Stavitelé paláců a chrámů*, str. 90.

členy benediktinského řádu. Presbytář je od lodi oddělen malbami papežů Jana XV. a Bonifatia IX.

V lodi na celé ploše klenby jsou malby oslavující světce a panovníky, důležité v historii kláštera. Je to sv. Vojtěch, kníže Boleslav II. a kníže Břetislav I. Dále pak to jsou patroni prvního břevnovského kostela sv. Bonifatius a sv. Alexius. Vyobrazení jsou i králové Přemysl Otakar I. a Jan Lucemburský a císařové Ferdinand II. a Rudolf II. Dalšími světci jsou první opat kláštera sv. Anastáz, poustevník Vintřít a sv. Prokop.¹⁷⁷

Obr. 98 Korintské pilastry v kostele sv. Markéty

¹⁷⁷ Srov. ROYT, J. *Břevnovský klášter*, str. 29-31.

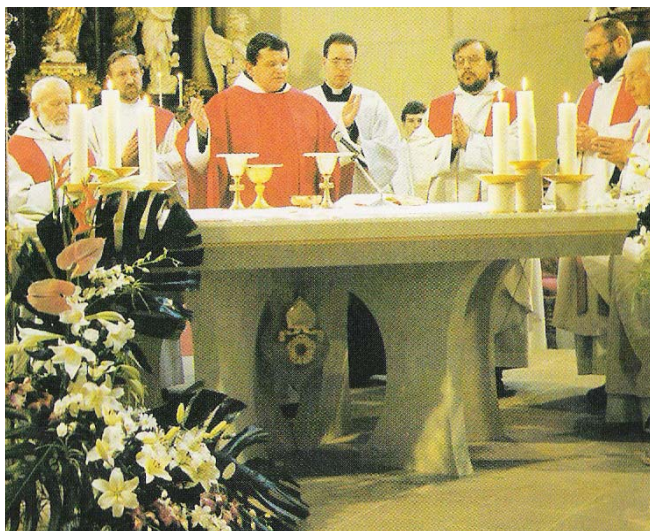
2.5.2.1. Změny v chrámu sv. Markéty po II. vatikánském koncilu

I barokní interiér chrámu musel být po II. vatikánském koncilu pozměněn. Změny se týkaly prostoru presbytáře.

Hlavní oltář sv. Markéty zůstal na svém původním místě na konci presbytáře. Na pravé straně oltáře bylo odstraněn trůn opata. Veškeré liturgické dění se přesunulo blíže k věřícím, k lodi, tzn. do přední části presbytáře. V těchto místech byl zbudován vyvýšený prostor oválného tvaru, na který se vstupuje po dvou schodech. Zde je umístěn oltář, sedadlo předsedajícího a ambon, který nahradil původní barokní kazatelnu.

Po liturgické reformě začal být používán jiný oltář. Ten byl původně zhotoven ve čtyřicátých letech pro malou kapli u svatomarkétského kostela. Dnes umístěn v Císařské kapli emauzského kláštera. Z prostoru presbytáře byly odstraněny i čtyři samostatné stojící dřevěné svícny. Byly nahrazeny menším svícem, který je na novém oltáři.¹⁷⁸

V roce 1993, u příležitosti tisíciletého výročí založení kláštera byl zbudován nový oltář. Autorem návrhu je sochař Karel Stádník. Oltář je z tureckého bílého mramoru a má představovat kapli. Deska oltáře znázorňuje střechu, nohy se sbíhají obloukem ke středu jako klenba stropu. V tomto středu se nachází schránka na ostatky.

Obr.99 Eucharistická bohoslužba u nového oltáře.

¹⁷⁸ Srov. SIOSTRZONEK, P. KOUPIĽ, O. *Besedy o obnově břevnovského kláštera*, str. 118.

K tisíciletému výročí též bylo opatství povýšeno na arcioptství a jeho opat na arcioptata. Pražská kapitula k tomuto výročí předala klášteru ověřenou relikvii svatého Vojtěcha, která byla odebrána z relikvie lebky, chované na hlavním oltáři v katedrále svatého Víta. Umístěna byla právě do schránky v novém oltáři.

Závěr

Cílem této práce bylo zmapovat vývoj sakrálních staveb. Od prvních shromáždění křesťanů, kdy vlastně ani křesťanské chrámy ještě neexistovaly, až po současnost. Dva tisíce let života církve se odehrávaly v mnoha typech budov.

Tématem první části bylo tedy popsat jednotlivé architektonické slohy. Je třeba říci, že církev po dlouhá staletí ovlivňovala vývoj architektury. Církevní stavby mnohdy udávaly samotný směr v architektuře i jiných oblastech umění. Jedná se zejména o románský a gotický sloh v době středověku, a baroko v době novověku. U každého slohu jsou popsány jednotlivé příklady staveb z rozličných zemí, protože vývoj nebyl v celé Evropě jednotný. V českých zemích se uplatnily všechny stavební slohy, ale každý v jiné míře.

Zmíněny jsou i důležité historické události, např. vydání milánského ediktu v roce 313. Tento rok, který změnil postavení křesťanů ve společnosti a ukončil jejich pronásledování, znamenal i počátek výstavby křesťanských chrámů. Každá stavba a stavební sloh ovlivňovaly i liturgii. S větším počtem věřících se zvětšoval i chrám a hostina kolem oltáře se přeměnila na bohoslužebná shromáždění, kde se prvotní jednota křesťanů začala vytrácet. Došlo tak na rozlišení laiků a kléru, což se nejvíce projevilo v monumentálních gotických stavbách, kde presbytář kostela byl velmi vzdálen lodi, a tudíž i lidu a oltář byl navíc posunut až na samý závěr presbytáře.

Dalším již zmiňovaným důležitým slohem v historickém vývoji liturgického prostoru téměř po dobu dvou staletí bylo baroko, které se narozdíl od předcházející renesance značně uplatnilo i v českých zemích. Během následujícího 18. a 19. století se vystřídalo více slohů. Kromě klasicismu a romantismu také historizující slohy, tj. sloh novorománský, novorenesance a novobaroko. Ve 20. století vznikaly i moderní sakrální stavby. Po II. vatikánském koncilu došlo k reformám v uspořádání liturgického prostoru.

U historických staveb bylo nutné změnit zejména oltářní prostor. Nové stavby kostelů již byly projektovány dle těchto zásad.

Stejným způsobem je zpracována i druhá část o Břevnovském klášteře. Jako jedno z nejstarších důležitých historických míst nám poskytuje souvislý pohled na vývoj sakrálních staveb u nás. K Břevnovu se váže mnoho historických událostí a významných osobností české historie. Ačkoliv jsou v jeho historii určitá „temná místa“, je možné na jeho příkladu získat poznatky o počátku architektury u nás, zejména o prvních románských kostelech, o způsobu stavění během středověku a nakonec i o samotném baroku, které je slohem poslední přestavby. Právě břevnovský chrám sv. Markéty je jednou z nejvýznamnějších barokních staveb u nás.

Použitá literatura

Bible a církevní dokumenty

- Bible – ekumenický překlad. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1979.
- Konstituce „Sacrosanctum concilium“ (=SC) o posvátné liturgii. In *Dokumenty II. vatikánského koncilu*. Praha : ZVON, 1995. ISBN 80-7113-089-3.
- Všeobecné pokyny k římskému misálu (=VPŘM), Praha : Česká biskupská konference, 2003.

Literatura:

- ADAM, A. *Liturgika : křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha : Vyšehrad, 2001. ISBN 80-7021-420-1
- ADAM, A. *Wo sich Gottes volk versammelt*. Freiburg : Herder, 1984. ISBN 3-451-20186-0
- BEDRNÍČEK, P. *Příběhy pražských svatyní*. Praha: Volvox Globator, 2002 . ISBN 80-7207-480-6
- BEHRINGEROVÁ, CH. *Katedrály –Sto architektonických klenotů Západu*. Vyd. 2. Praha : Euromedia group ; Knižní klub ; Balios, 1999. ISBN 80-242-0135-6
- JÖCKLE, C. *Stavební slohy ve světové architektuře*. Praha: Mladá fronta, 2005. ISBN 80-204-1305-7
- ČERNOUŠEK, T. *Liturgický prostor*. Olomouc : Matice cyrilometodějská, 1995. ISBN nevedeno.
- DOUGLAS, J.D. *Nový biblický slovník*. Praha: Návrat domů, 1996. ISBN 80-85495-65-1.
- DOSTÁLEK, J. *Liturgický sloh*. Hradec Králové : Družstevní nakladatelství v Hradci Králové, 1945. ISBN nevedeno.
- FOUILLOUX, D. *Slovník biblické kultury*. Praha: EWA Edition, 1992. ISBN 80-900175-7-6

- HÁJEK, V. *Architektura klíč k architektonickým slohům*. Praha : Grada, 2000. ISBN 80-7169-722-2.
- HEROUT, J. *Slabikář návštěvníků památek*. 2. dotisk 3. přeprac. vyd. Praha : Tvorba; 2005. ISBN 80-85386-92-5
- HEROUT, J. *Staletí kolem nás*. Vyd. 5., přeprac. a dopl. Praha: Litomyšl; Paseka, 2002. ISBN 80-7185-389-5
- HLAVÁČEK, I. *Milénium břevnovského kláštera*. Praha : Karolinum, 1993. ISBN 80-7066-766-4
- CHARVÁTOVÁ, K. *Bývalé cisterciácké opatství Sedlec u Kutné Hory*. Velehrad : Historická společnost Starý Velehrad, 1992. ISBN nevedeno.
- CHODURA, R. *Malý slovník pojmů sakrální architektury*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-530-6
- KOTRBA, V. *Česká barokní gotika*. Praha: Academia, 1976.
- KUTHAN, J. *Počátky a rozmach gotické architektury v Čechách*. Praha: Academia. 1983 . ISBN nevedeno.
- LASSUS, J. *Raně křesťanské a byzantské umění*. Bratislava : Pallas, 1971. ISBN nevedeno.
- MACDONALD, W. L. *Early Christian & Byzantine Architecture*. 1962. ISBN nevedeno.
- MERHAUTOVÁ, A. *Románské umění v Čechách a na Moravě*. Praha : Odeon, 1983. ISBN nevedeno.
- PEČÍRKA, J. *Dějiny pravěku a starověku II*. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1979. ISBN nevedeno.
- PIJOAN, J. *Dějiny umění /3 – románské umění*. Praha : Odeon, 1978. ISBN nevedeno.
- POCHE, E. *Umělecké památky Čech 1* . Praha: Academia, 1977. ISBN nevedeno.
- POJSL, M. *Dvanáct století naší architektury*. Olomouc : Nakladatelství Olomouc, 1998. ISBN 80-7182-060-1
- POKORNÝ, L. *Dvě liturgická pojednání*. Praha : Česká katolická Charita, 1982. ISBN nevedeno.

- RICHTER, K. *Liturgie a život*. Praha : Vyšehrad, 1996. ISBN 80-7021-140-7
- ROYT, J. *Břevnovský klášter*. Praha : Benediktinské arcidiocese sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2002. ISBN 80-902682-5-0.
- SIOSTRZONEK, P., KOUPIL, O. *Besedy o obnově břevnovského kláštera*. Praha: Benediktinské arcidiocese sv. Vojtěcha a sv. Markéty, 2007. ISBN 978-80-86882-05-5
- STAŇKOVÁ, J. *Tisíciletý vývoj architektury*. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1989. ISBN 80-03-00073-4
- STEHLÍKOVÁ, D. SOMMER, P. *Krypta kláštera v Břevnově*. Praha : Pražské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1985. ISBN nevedeno.
- STEHLÍKOVÁ, D. *Břevnovský klášter a okolí*. Praha : Arcidiocese benediktinů u sv. Markéty, 1994. ISBN nevedeno.
- SYROVÝ, B. *Architektura - svědectví dob*. 2. vyd. Praha : Státní nakladatelství technické literatury, 1977 . ISBN nevedeno.
- SYROVÝ, P. *Dobrodružství. Architektury*. Praha : Arch, 1999. ISBN 80-86165-28-0
- ŠIDLOVSKÝ, E. G. *Svět liturgie*. Praha : Klášter premonstrátů na Strahově, 1991. ISBN 80-85245-12-4
- ŠOLTÉSZ, Š. *Dějiny křesťanské církve*. Praha : Kalich, 1990. ISBN 80-7017-204-5
- VAVERKA, J. *Moderní sakrální stavby církví a náboženských společností*. Brno : Jota, 2004. ISBN 80-7217-297-2
- VAVERKA J. *Nové kostely a kaple z konce 20. století v České republice*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001. ISBN 80-7192-539-X
- VILÍMKOVÁ, M. *Stavitelé paláců a chrámů*. Praha: Vyšehrad, 1986. ISBN nevedeno.
- VILÍMKOVÁ, M., PREISS, P. *Ve znamení břevna a růží*. Praha: Vyšehrad, 1989. ISBN 80-7021-013-3

Periodika

MACHÁŇ, J. Liturgický prostor ještě čekají změny. In : *Katolický týdeník*
č. 17/2004

Elektronické dokumenty

Wikipedie, otevřená encyklopedie. Dostupné na: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Rotunda>
dne 10.9.2007.

Wikipedia, the free encyclopedia. Dostupné na:

http://en.wikipedia.org/wiki/Basilica_di_San_Lorenzo_fuori_le_Mura dne 4.10.2007.

http://en.wikipedia.org/wiki/Battistero_di_San_Giovanni dne 13.9.2007.

http://en.wikipedia.org/wiki/Piazza_dei_Miracoli dne 12.10.2007.

Seznam vyobrazení

- Obr.1: Dura Europos - půdorys
Obr.2: starokřesťanská bazilika - půdorys
Obr.3: Bazilika – příčný řez
Obr.4 Prostorové uspořádání v starokřesťanské bazilice
Obr.5 Půdorys baziliky sv. Petra
Obr.6 Bazilika s westwerkem v Centule
Obr.7 Mauzoleum v Ravenně – podélný řez
Obr.8 Baptisterium sv. Jana Křtitele ve Florencii
Obr.9 Baptisterium v Pise
Obr.10 Kostel sv. Řehoře v Arménii.
Obr.11 Hagia Sophia – půdorys a podélný řez
Obr.12 Kaple Karla Velikého v Cáchách – půdorys.
Obr.13 Schematický půdorys kláštera v St. Gallen.
Obr. 14 Velkomoravské kostely: kostel s atriem (a), kostel s nartexem (b).
Obr.15 Půdorys trojlodní baziliky v Mikulčicích.
Obr.16. Půdorys kostela v Uherském Hradišti-Sadech Obr.17 Půdorys čtyřkonchální rotundy.
Obr.18 Rotunda se dvěma apsidami.
Obr.19 Půdorys rotundy sv. Víta a situování vzhledem k současnému chrámu sv. Víta.
Obr.20 Románský centrální kostel sv. Petra a Pavla v Řeznicích
Obr.21 Románská křížová klenba
Obr.22 Románský vázaný systém
Obr.23 Dóm ve Wormsu - půdorys
Obr.24 Dóm ve Wormsu
Obr.25 Okno sdružené
Obr.26 Rozetové okno
Obr.27 Půdorys románského kostela Sainte-Foy v Conques

- Obr.28 Emporový kostel se spojovací chodbou
- Obr.29 Křížová žebrová klenba Obr.30. Gotický opěrný systém
- Obr.31 Schéma opěrného systému.
- Obr.32. Gotické oknos kružbou
- Obr.33 Hvězdicová klenba – Svatováclavská kaple v Praze
- Obr.34 Půdorys katedrály Notre Dame v Paříži.
- Obr.35 Členění stěn – raně gotická katedrála v Noyonu.
- Obr.36 Katedrála v Amiens.
- Obr.37 Rekonstrukce křížové chodby - Velehrad
- Obr.38 Oslí hřbet
- Obr.39 Klenba hvězdicová a síťová.
- Obr.40 Interiér chrámu P. Marie. Sedlec u Kutné Hory.
- Obr.41 Půdorys chrámu P. Marie
- Obr.40 Interiér chrámu P. Marie. Sedlec u Kutné Hory.
- Obr.42 Katedrální závěr chrámu P. Marie.
- Obr.43 Kostel Il Gesu v Římě, pohled a půdorys
- Obr.44 Kupole S. Maria del Fiore – klenba nad osmiúhelníkem. Obr.45 Řím, kupole chrámu sv. Petra
- Obr.46 Melounová klenba – kostel San Lorenzo, Florencie
- Obr.47 Renesanční klenby – valená s lunetami a klášterní
- Obr.48 Jižní portál do chrámu sv. Jiří, Praha
- Obr.49 Kostel sv. Rocha.
- Obr.50 Kostel sv. Jiří ve Velvarech Obr.51 Barokní necková klenba s lunetami a pilastry s volutovými konzolami.
- Obr.52 Barokní kaple v Koryčanech Obr.53 Kostel sv. Salvátora – čelní a boční pohled.
- Obr.54. Jezuitské koleje s kostelem sv. Ignáce.
- Obr.55 Kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí v Praze
- Obr.56 Kázulové okno a okno s vysokou suprafenestrou.
- Obr.57 Vrcholně barokní portál.
- Obr.58 Zastřešení věží.

Obr.59 Klášterní kostel Karmelitek sv. Josefa, Praha – Malá Strana
Obr.60 Rokaj
Obr.61 Kostel sv. Bartoloměje
Obr.62 Svatá chýše
Obr.63 Praha, Loreta – průčelí vstupní budovy Obr.64 Půdorys a průčelí kostela v Kladrubech
Obr.65 Kupole kostela v Kladrubech
Obr.66 Poutní kostel na Zelené Hoře – pohleda půdorys.
Obr.67 Chrám sv. Magdalény v Paříži
Obr.68 Půdorys chrámu Ste Genevieve, Paříž
Obr.69 Průčelí kostela St. Mary-le-Bone.
Obr.70 San Francesco di Paola
Obr.71 Kostel Svatého kříže
Obr.72 Novorománský kostel sv. Cyrila a Metoděje v Praze.
Obr.73 Chrám sv. Rodiny, Barcelona.
Obr.74, 75 Kostel sv. Václava v Praze Vršovicích.
Obr.76 Kostel Nejsvětějšího Srdce Páně v Praze
Obr.77 Úprava presbytáře románského kostela sv. Petra a Pavla v Řeznovicích.
Obr. 78 Moderní kaple augustiniánského kláštera v Brně.
Obr.79 Půdorys kostela v Hustopečích
Obr.80 Kostel sv. Václava a sv. Anežky České
Obr.81 Kaple v centru sv. Prokopa
Obr.82 Komunitní centrum sv. Prokopa
Obr.83 Sv. Benedikt mezi sv. Bonifácem a sv. Alexiem, v pozadí pohled na Břevnov.
Obr.84 Sv. Benedikt a sv. Vojtěch na nejstarší pečeti kláštera
Obr 85 Poustevník Vintíř. Rytina 18. století
Obr. 86 Románská krypta pod kostelem sv. Markéty.
Obr.87 Půdorysný plán kláštera se zakreslením výsledků archeologických výzkumů v letech 1965 – 1974.

- Obr.88 Severní část objeveného lavatoria.
- Obr.89 Břevnovský klášter před požárem v roce 1678.
- Obr.90 Projekt stavby P. I. Bayera – průčelí kostela a část prelatury.
- Obr.91. Kostel a klášter v Břevnově. Plán Kryštofa Dientzenhofera z r. 1716
- Obr.92. Břevnov okolo r. 1721 – rytina podle kresby K. I. Dientzenhofera.
- Obr.93 Půdorys pavilónu Vojtěška v zahradě kláštera
- Obr.94 Závěr kostela sv. Markéty – plán K. I. Dientzenhofera.
- Obr.95 Kostel sv. Markéty – pohled od jihozápadu.
- Obr.96 Půdorys kostela sv. Markéty
- Obr.97 Interiér kostela sv. Markéty. Pohled na západní část s kruchtou
- Obr. 98 Korintské pilastry v kostele sv. Markéty
- Obr.99 Eucharistická bohoslužba u nového oltáře.

ABSTRAKT

KOHOUTOVÁ, P. *Dějinný vývoj liturgického prostoru a jeho odraz v architektuře kláštera Břevnov.*

České Budějovice 2007. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra praktické teologie.

Vedoucí práce Mgr. Ing. Z. Demel

Klíčová slova: liturgický prostor, sakrální architektura, architektonické slohy, kostel, bazilika, katedrála, II. vatikánský koncil, klášter Břevnov

Práce se zabývá historickým vývojem liturgického prostoru a architekturou Břevnovského kláštera. První část popisuje jednotlivé architektonické slohy a jejich vliv na slavení liturgie. U každého stavebního slohu jsou uvedeny názorné příklady sakrálních staveb jak v českých zemích, tak i ve světě. V závěru je pak pojednáno o změnách liturgického prostoru a slavení liturgie po II. vatikánském koncilu, včetně příkladů pokoncilních staveb.

Tématem druhé části je Břevnovský klášter. Stručně je zde popsána jeho historie a dále pak jeho architektonický vývoj – od románského období po baroko. Zmíněny jsou též historické události, které ovlivnily výstavbu kláštera a významné osobnosti, které se zasloužily o jeho rozkvět.

ABSTRACT

KOHOUTOVÁ, P. *Historical development of liturgical space and its reflexion in the architecture of the Břevnov Monastery.*

Key words: liturgical space, sacral architecture, building styles, church, basilica, cathedral, the second Vatican Council, the Břevnov Monastery

The work deals with the historical development of the liturgical space and the architecture of the Břevnov monastery. The first part describes all building styles which were applied to Christian churches and their influence on the worship. It also includes numerous examples of important sacral buildings in our country as well as abroad. Next it deals with the changes concerning the liturgical space and liturgy itself after the 2nd Vatican Council and gives some examples of Post-Council churches.

The subject matter of the second part is the Břevnov Monastery. First it briefly describes the history of Břevnov and its architectural development from Romanesque period to the Baroque style. In order to understand its constructional development it was necessary to mention some notable people and historic events that influenced the outer appearance and the inside structure of the monastery.